

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Vojtěch Řapek

Akce „K“ a její důsledky na příkladu Tovaryšstva Ježíšova

Action "K" in its Consequences at the Example of Society of Jesus

Praha 2021

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

Konzultant práce: PhDr. ThLic. Michal Sklenář, Ph.D.et Ph.D.

Poděkování

Rád bych vřele poděkoval vedoucímu práce prof. PhDr. Janu Rychlíkovi, DrSc. Dále bych poděkoval za odborné rady konzultantovi PhDr. ThLic. Michalu Sklenářovi a také Ph.D. et Ph.D., P. Mgr. et Mgr. Petru Havlíčkovi SJ. a P. Janu Vývodovi SDB za zpřístupnění archivních materiálů a poskytnutí cenných informací k práci.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 7. května 2021

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt (česky)

V bakalářské práci je zpracováván zásah proti mužským řeholním řádům – tzv. Akce „K“ – s jejími důsledky na příkladu Tovaryšstva Ježíšova v českých zemích v období mezi lety 1948 až 1968. Práce je rozčleněna do osmi kapitol. V první kapitole je věnována pozornost Tovaryšstvu Ježíšovu, kde je řád představen a nastíněna jeho historie do roku 1948. Druhá kapitola mapuje církevně-politickou situaci v letech 1948 až 1950, která předznamenává Akci „K“. Třetí kapitola se věnuje samotné Akci „K“ a jejímu uskutečnění. Ve čtvrté kapitole je rozebírán život v centralizačních kláštorech, osudy řeholníků v Pomocných technických praporech, přeškolovacích střediscích a charitním domě. Pátá kapitola je věnována řeholníkům v internačním klášteře v Želivě. V šesté kapitole je soustředěna pozornost na proměny církevní politiky státu po Akci „K“ až do roku 1956. Sedmá kapitola mapuje trestní postihy řeholníků v období padesátých a šedesátých let a osmá kapitola se zaměřuje na rozptýlení řeholníků ve společnosti – jejich izolaci, tajnému řeholnímu životu, kontaktům se zahraničím, případům spolupráce s režimem a následně snahám o obnovu řádu v roce 1968.

Abstract (anglicky)

The bachelor thesis deals with the attack against the male religious orders – Action „K“ with its consequences on the example of The Society of Jesus in the Czech lands in the period between 1948 and 1968. The thesis is divided into eight chapters. The first chapter is focused on The Society of Jesus where the religious order is introduced and its history until 1948 outlined. The second chapter covers the church-political situation in the years between 1948 and 1950, which foreshadowed the Action „K“. The third chapter covers the Action „K“ and its implementation. The fourth chapter provides an analysis of the life in the centralizing monasteries, the fates of the religious in the Technical Auxiliary battalions, the retraining centers and the charity house. The fifth chapter focuses on the monks in the internment monastery in Želiv. The sixth chapter is concentrated on the changes of the church politics of the state after the Action „K“ until 1956. The seventh chapter deals with the criminal sanctions of the religious in the period of 1950s and 1960s and the eighth chapter is focused on the dispersion of the religious in the society – their isolation, secret religious life, contacts with the foreign countries, cases of the collaboration with the regime and then the effort to recover the order in 1968.

Klíčová slova (česky):

Perzekuce katolické církve, řeholní řády, jezuité, komunistický režim, církev a stát, Státní bezpečnost

Key words (anglicky):

Persecution of the Catholic Church, Religious Orders, Jesuits, communist regime, the Church and the State, the State Security

Obsah

1. Úvod	7
2. Historický exkurz do dějin řádu.....	11
3. Církevně-politická situace do roku 1950	14
4. Akce „K“	20
5. Centralizace a jiná využití řeholníků	25
5.1 Centralizační kláštery.....	25
5.2 Charitní dům	29
5.3 Přeškolovací střediska a PTP	30
6. Internační klášter v Želivi.....	33
7. Proměny církevní politiky v letech 1950 až 1956.....	38
8. Trestní postih členů řádu	43
9. Od rozptýlení řeholníků po pokusy o obnovení činnosti.....	46
10. Závěr	57
Seznam pramenů a literatury	61
Seznam zkratk	67

1. Úvod

Řeholní řády a kongregace v českých zemích mají za sebou již několik století působení. V historii bychom sice našli některá období, kdy byla narušena jejich kontinuita, avšak nikdy nešlo o tak systematický pokus jejich činnost zastavit, jako tomu bylo v polovině dvacátého století. Komunistický režim v Československu považoval omezení činnosti církví jako ideologicky nepřátelských institucí za jednu ze svých priorit, a proto se jí záhy začal brzy po převzetí moci zabývat. Že to režim skutečně myslí vážně se ukázalo o rok později, když roku 1949 zřídil Státní úřad pro věci církevní, a začal konat činy vedoucí k omezení a kontrole náboženského života.

Tovaryšstvo Ježíšovo, pro něž se vžil název jezuitský řád, byl dle statistik z ledna 1950 třetím nejpočetnějším řádem působícím v českých zemích a se svými 217 členy jedním z nejvíce etablovaných mužských řádů¹ a právě na něj, respektive na jeho českou provincii, je tato práce zaměřena, protože jeho působení s tím, co zanechal a prožil v této době, se v historickém kontextu jeví jako zajímavé a doposud málo zpracované. Zároveň bude nutné zkoumat, proč právě mužské řeholní řády a potažmo právě jezuitský řád představoval pro režim nežádoucí složku společnosti. U jezuitského řádu byly snahy o omezení posíleny zaujatostí vůči němu, a zda byla paralelně s tím silnější i perzekuce jeho představitelů, bude také předmětem práce.

Období padesátých a šedesátých let, kterému bude věnována pozornost, bylo v Československu obdobím politicky dynamickým a primárně bude sledováno, zda a jakým způsobem se v tomto časovém období vyvíjela represivní činnost vůči řádům a jak se v návaznosti na to proměňovala státní politika vůči římskokatolické církvi samotné jakožto nejpočetněji zastoupené konfesi.

Administrativně připravovaný systematický zásah proti mužským řeholím, takzvaná Akce Kláštery, zkráceně Akce „K“, probíhala ve dvou fázích v dubnu 1950. Paralyzovala a de facto zastavila činnost mužských řádů na dlouhou dobu. Samotní řeholníci zamířili po Akci „K“ do izolace, aby nepředstavovali pro společnost rušivý element v budování socialismu. Jezuité postižení mocenským zásahem prožívali

¹ KOURA, Petr, VANÍČKOVÁ, Vladimíra, ed. *Diktatura versus naděje: pronásledování římskokatolické církve v Československu v letech 1948-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 61.

podobně jako ostatní řády následující období v ústraní na rozličných místech. Akce „K“ s sebou nesla celou řadu právních a materiálních důsledků, se kterými se musel režim nutně vypořádat, a bude vysvětleno, jak se k jejich řešení přistupovalo.

Cílem práce je také vystihnout, do jaké míry se komunistickému režimu i přes dílčí úspěchy nepodařilo řeholní život paralyzovat. Život v ilegalitě řeholníky totiž neodradil a po celou dobu se pokoušeli v řádové činnosti pokračovat. Období jejich faktické „neexistence“ nastoluje řadu otázek, třeba už samotnou, zda měl režim prostředky jejich dalšímu působení úplně zabránit či nikoliv a zda a jakým způsobem probíhala tajná činnost. K tomu je nutné podotknout, že většina jezuitů z české provincie považovala svůj řád po celé období za formálně existující.² Pozornost bude soustředěna také na to, jak sami vnímali tuto nelehkou situaci, ve které se během relativně krátké doby ocitli. Mnohé z nich neminulo vězení a další perzekuce i dlouho po provedení Akce „K“, kdy již žili ve značně provizorních podmínkách. Snahou bude také nastínit, zda se spokojit s výkladem o snižování míry perzekuce ve sledovaném období, nebo k meritu věci přistupovat komplexněji.

Korespondence a osobní svědectví obětí perzekuce vypovídají o proměnách jejich vnímání církve, každodenního života i náboženských otázek. Ač odkrývají různost pohledů, společným jmenovatelem účastníků útlaku byla silná vůle, která je provázela nelehkými životními soudy. Byť v menším měřítku, přesto přítomná byla také spolupráce s vládnoucím režimem, a ta často dosahovala různých podob. S tím souvisí i další fenomén, a to eroze nebo úplná ztráta náboženského cítění patrná více u noviců a mladých řeholníků.³ Nutno podotknout, že část jezuitů také zamířila do emigrace, kde mohla svobodně pokračovat ve svém působení, ale jejich kontakty s rodnou zemí byly výrazně redukovány. Korespondence potenciálně problematických osob byla státními orgány v Československu kontrolována, a tak se komunikace mezi řeholníky doslova rozesetými ve společnosti stále více soustřeďovala do ústraní. Práce tedy vystihuje, jak moc rozdílné osudy skýtalo období pro členy řádu.

Významným impulsem v této nelehké době bylo pro mnohé zasedání Druhého vatikánského koncilu. Není překvapením, že se o koncilní dění zajímali

² PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny České provincie T.J. v době komunistického útlaku v letech 1950-1990*. Praha: Societas, 1995, s. 104.

³ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny České provincie T.J. v době komunistického útlaku v letech 1950-1990*. Praha: Societas, 1995, s. 81.

všichni církevní představitelé a řeholníci nebyli výjimkou. I přes omezené možnosti o něm často diskutovali a mnohé naplnilo očekáváním, protože jeho svolání bylo možná překvapivé.⁴

Dlouhé osmnáctileté období znamenalo symbolické bezčasí řeholních komunit a po formální stránce řády neexistovaly. To se změnilo až během Pražského jara roku 1968, kdy byla představena nová podoba církevní politiky⁵ a řeholníci zahájili snahy o obnovu své činnosti a uznání právního nároku na ni. Příjezd tanků spřátelených zemí do Československa a následná normalizace poměrů se ale brzy promítly do všech složek společnosti a vedly k zastavení podobných obrodných snah, a na další obnovu si tak řehole musely počkat dalších jednadvacet let.

Katolické církvi v době komunistického režimu se začala zabývat historiografií po roce 1989. K danému tématu vznikla celá řada prací, jmenovitě například trojdílná publikace Václava Vaška *Dům na skále* či třeba monografie Stanislava Balíka *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Někteří autoři věnující se církevní tematice, zvláště záhy po sametové revoluci, byli přímými účastníky některých událostí a perzekuce, což se jeví jako vítaný prvek v pracích, ale zároveň je nutné brát ohled na míru subjektivity a také jednostranného výkladu. Problematice mužských řádů se nejkomplexněji věnuje Vojtěch Vlček ve své monografii *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*. K sedmdesátému výročí událostí spojených s Akcí „K“ vyšel také Ústavem pro studium totalitních režimů, v současnosti odborným pracovištěm specializujícím se mj. na toto období, katalog z výstavy k tématu zásahu proti řádům *Nebe plné hvězd*. Práce dalších autorů se většinou zabývají tímto tématem spíše okrajově nebo v kontextu výkladu celkové situace katolické církve. Nelze nezmínit také knihy slovenských autorů Jana Peška a Michala Barnovského *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953* a *Pod kuratelou moci: cirkvi na Slovensku v rokoch 1953-1970*, které mapují proměny církevní politiky státu v daném období.

Prameny z období padesátých a šedesátých let jsou buď ze státních archivů či ze soukromého jezuitského archivu v sídle České provincie v Praze. Zahrnují dokumenty Státního úřadu pro věci církevní a Ministerstva vnitra, protokoly

⁴ PITRUN, Bernard. *Jadrné memento: životopisný nástin českého provinciála jezuitů Leopolda Škarka SJ (1874-1968)*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, s. 306.

⁵ PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Pod kuratelou moci: cirkvi na Slovensku v rokoch 1953-1970*. Bratislava: Veda, 1999, s. 168.

z výslechů, výpovědi perzekuovaných, ale též korespondenci mezi samotnými řeholníky, paměti přímých aktérů, které sepisovali za svého života, a dále také denní tisk a osobní vzpomínky dosud žijících pamětníků daných událostí.

Celkově je tedy cílem bakalářské práce vystihnout dobovou realitu Tovaryšstva Ježíšova v období od příprav Akce „K“ až po snahy o obnovení řádů roku 1968, z dostupných pramenů analyzovat situaci, ve které se řeholníci nacházeli, a vylíčit, jak sami své postavení a církve samotnou refletovali. Akce „K“ plní funkci středobodu práce a na jejím základě se vyvozují a popisují důsledky, které z ní plynou. Po základním představení řeholního řádu a také situace římskokatolické církve před událostmi z roku 1950 se postupuje chronologicky. Na základě různé povahy pramenů a rozdílných osudů aktérů se pak práce snaží o komparaci Akce „K“ s jednotlivými liniemi perzekuce a rozdílného přístupu k nim, ale také částečně o srovnání s přístupem uplatňovaným k řeholím v jiných zemích socialistického bloku a také k ženským řeholím.

2. Historický exkurz do dějin řádu

Jeziutský řád měl za sebou dynamickou historii. Založen byl v 17. století svatým Ignácem z Loyoly a po celou dobu své existence zůstal ryze mužským řádem. Roku 1773 byl papežem zrušen a následně roku 1814 se dočkal opětovné obnovy. Zásluhou misijní činnosti se stal celosvětově působícím řádem, který v mnohém ovlivnil světové dějiny, ať už v pozitivním nebo negativním smyslu. Jeho hlavním posláním bylo stejně jako u jiných řeholních řádů prohlubování duchovního života. Jezuité se speciálně zaměřovali na pastorační činnost uvnitř i vně církve, pedagogickou činnost a v neposlední řadě také na již zmíněné misie. V českých zemích začali působit nedlouho po svém vzniku již roku 1556. V dobách vyhrocených náboženských sporů byli oporou katolické církve, zároveň si ale budovali vlastní mocenskou strukturu uvnitř ní samotné.⁶

V čele Tovaryšstva Ježíšova stojí generální představený sídlící v Římě. Řád se člení na provincie a několik provincií vždy tvoří vyšší jednotku – tzv. asistenci. Provincie se pak skládají z konkrétních řeholních domů – kolejí nebo rezidencí. V čele koleje stojí rektor a v čele rezidence superior. Existují tři skupiny členů podle doby studií. Novic je označení pro začínajícího člena řádu připravujícího se dva roky na první řeholní sliby. Následně scholastik je ten, kdo ještě nesložil veškeré sliby a také studuje. Dále řeholníci mohou přijmout kněžské svěcení a stát se tím otci – patres, nebo kněžské svěcení přijmout nemusí a v tom případě jsou bratry – fratres.⁷

Také v českých dějinách zanechalo Tovaryšstvo Ježíšovo významnou stopu. Aktivně se podíleli na rekatolizačním úsilí, zároveň však podporovali český jazyk a nemalou měrou přispěli k rozvoji kultury a vzdělanosti. V dobách vyostřených národních a kulturních bojů ve druhé polovině 19. století se činnost Tovaryšstva Ježíšova v českých zemích stala terčem vzrušených debat v době jejich opětovného návratu do země, který nastal relativně pozdě, až v padesátých a šedesátých letech. V souvislosti s novou koncepcí národní historie reprezentovanou Palackého pojetím českých dějin, která se postupně stala hlavním proudem v české společnosti, byly

⁶ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995.

⁷ NOVÁK, Tomáš. *Charakteristika řádu* [online]. JESUIT.CZ © 2006 [cit. 5. 3. 2021] Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/historie.php>

posilovány představy o negativní úloze řádu v národních dějinách.⁸ V počátcích nově vzniklého Československa se katolická církev musela potýkat s pověstí prorakouské instituce, která brzdila národní vývoj, a opět došlo na kritiku jezuitského řádu. Byly zvýrazněny negativní dopady jeho působení a zmíněné předsudky a nutno přiznat, že některé neoprávněně. Negativní reminiscence na jezuitský řád pak postupně slábly a zesílily následně až po druhé světové válce s plíživým nástupem komunistů k moci. Postupně byla jejich úloha v českých dějinách dezinterpretována, a to pomocí propagandistického zobrazení ve filmu či literatuře, které bylo možné nalézt i dříve, ale nikoliv s takovou intenzitou. Tyto zásahy především souvisely s novou koncepcí komunistického pojmání dějin.⁹ Obecně lze tvrdit, že katolická církev a potažmo církevní řády zaujímaly v marxistickém výkladu dějin negativní místo, jak bude ostatně popsáno později, přičemž konkrétně u jezuitského řádu to platilo dvojnásob. Právě z tohoto důvodu bylo často Tovaryšstvo mezi řády středem pozornosti a kvůli rozsahu majetku a vlivu, ať už domnělého či nikoliv, projevovali mnozí jednotlivci z řad laiků vůči němu zášť.¹⁰ A jezuité se navíc věnovali i vzdělávání mládeže, což bylo také pro nový režim problematické.

Samostatná Československá provincie Tovaryšstva Ježíšova patřící do východoevropské asistence se ustavila roku 1919 a jejím sídlem se stala pražská kolej svatého Ignáce na Karlově náměstí.¹¹ Mezi největší školská zařízení v jejích správě patřilo gymnázium v Bubenči na periferii Prahy, německé gymnázium v Bohosudově v severozápadním pohraničí či kolej na moravském Velehradě s noviciátem a Papežským ústavem, kde se vzdělávali významní jezuité doby. K roku 1919 měl řád ve správě také pět kolejí a pět residencí, celkem tedy deset domů, což byl menší počet oproti minulosti, a provincie souhrnně čítala 153 členů.¹² Kromě vzdělávání se věnovali i publicistické činnosti, vydávali některé časopisy a pořádali exercicie.¹³ Během druhé světové války se řádu nevyhnula perzekuce a mnozí její

⁸ PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích: specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*. Ostrava: Moravapress, 2013, s. 73.

⁹ Srov. NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa*. 3. vyd., v ČS 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1950.

¹⁰ BULÍNOVÁ Marie, Milena JANIŠOVÁ a Karel KAPLAN ed. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Brno: Doplněk, 1994, Edice dokumentů, s. 105.

¹¹ PITRUN, Bernard. *Jadrné memento: životopisný nástin českého provinciála jezuitů Leopolda Škarka SJ (1874-1968)*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, s. 119.

¹² PITRUN, Bernard. *Jadrné memento: životopisný nástin českého provinciála jezuitů Leopolda Škarka SJ (1874-1968)*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, s. 120.

¹³ NOVÁK, Tomáš. *Historie české provincie* [online]. JESUIT.CZ © 2006 [cit. 3. 1. 2021] Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/historie.php>

členové se ocitli v koncentračních táborech.¹⁴ Roku 1945 započala poválečná obnova řádu a provinciálem se stal František Šilhan.¹⁵ Politické klima doby však již jejich dalšímu působení moc nepřálo.

Komunistický režim nastupující roku 1948 k moci považoval řeholní řády vedle biskupů za nejnebezpečnější část katolické církve z několika důvodů. Tím prvním byla majetková otázka. Celkem 1700 řeholníků z 26 řádů a kongregací spravovalo celkem 151 klášterů.¹⁶ Už v minulosti v době panování Josefa II. sehrála právě tato otázka roli v uplatňování pozdějších josefinských reforem, kdy byla část majetku řádům odebrána pro potřeby státu. V polovině dvacátého století sehrály svou úlohu samozřejmě více ideové důvody. Dalším neuralgickým bodem řádů byly konexe se zahraničím. Svá centra měli řeholníci v demokratickém zahraničí na Západě a tam sídlil ostatně i papež jako hlava katolické církve. Řeholníci navíc často v zahraničí studovali a byli v kontaktu se svými spolubratry cizí státní příslušnosti, čímž se odlišovali od duchovních ve farní správě, kteří měli teritoriálně omezenou působnost, zatímco řeholníci mohli ovlivňovat celou společnost. Jejich nadnárodní charakter dokázali českoslovenští komunisté propagandisticky využít a osočovali řeholníky z protistátní činnosti, koordinované prostřednictvím mocenských klik v imperialistických kruzích a vyvíjené za zdi klášterní klauzury. Souhrnně řeholníci platili za jednu z nejdisciplinovanějších náboženských skupin, a představovali tak výraznou brzdu v plánované ateizaci země.¹⁷

¹⁴ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny České provincie T.J. v době komunistického útlaku v letech 1950-1990*. Praha: Societas, 1995, s. 20-21.

¹⁵ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny České provincie T.J. v době komunistického útlaku v letech 1950-1990*. Praha: Societas, 1995, s. 23.

¹⁶ KOURA, Petr, VANÍČKOVÁ, Vladimíra, ed. *Diktatura versus naděje: pronásledování římskokatolické církve v Československu v letech 1948-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 41.

¹⁷ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 26.

3. Církevně-politická situace do roku 1950

Už po konci druhé světové války se objevovaly první náznaky proticírkevně zaměřené politiky. Po druhé světové válce vyšla katolická církev v českých zemích s velkým morálním kreditem. Mnozí duchovní a řeholníci byli nacisty perzekuováni, někteří zemřeli v koncentračních táborech a jiní se postavili do protinacistického odboje. Pozitivní úlohu církve během války ocenil dokonce i Klement Gottwald při svěcení Josefa Berana pražským arcibiskupem roku 1946, kdy vyzdvihl jeho utrpení během nacistické perzekuce.¹⁸ Nutno však podotknout vzhledem k historickému kontextu, že totožná situace nepanovala v celé zemi. Na Slovensku, které bylo za války jedním z německých satelitů, byla katolická církev v dosti jiném postavení, a to jak z hlediska zakořeněnosti víry ve společnosti, tak z hlediska úlohy kněží v rámci Slovenské republiky, kdy mnoho z nich s režimem kolaborovalo.¹⁹

Výpady proti katolické církvi v poválečném období zesilovaly s rostoucím politickým vlivem komunistů. Protináboženské postoje pramenily z kritiky náboženství samotného Karla Marxe a vycházely z předpokladu, že náboženství je brzdou společnosti v dosahování ideálů rovnostářské společnosti a stává se opiem lidstva. „*Kritika náboženství je tedy v zárodku kritikou tohoto slzavého údolí, jemuž náboženství tvoří svatozář.*“²⁰

Rok 1948 byl pro katolickou církev pomyslným klidem před bouří. Na první pohled se nezdálo, že by se něco v církevní politice státu měnilo. Nastupující komunistický režim se sice netajil proticírkevním kursem, ale jednal opatrně a snažil se nejprve s katolickou církví dohodnout. Vadilo mu podřízení církve Vatikánu, a proto usiloval o odtržení tohoto spojení a vybudování národní církve, jejíž představitelé by byli režimu loajální. Jak ukázal následný vývoj, podobné snahy patřily k těm nejméně zdařilým, protože velká část církve až na výjimky zůstala věrná svému přesvědčení a nedala se přemluvit ke spolupráci s režimem. Podobné snahy režimu lze demonstrovat například na Katolické akci, která v katolickém prostředí odkazovala na aktivizaci společnosti v duchu evangelia, ale komunisty byl stejný název použit pro akci usilující o získání duchovních ke spolupráci, aniž by se

¹⁸ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 19.

¹⁹ PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953*. Bratislava: Veda, 1997, s. 120.

²⁰ ENGELS, Friedrich a Karl MARX. *O náboženství*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1957, s. 40.

zasahovalo do církevní nauky.²¹ Komunistická Katolická akce měla především vyvolat rozkol uvnitř církve. Právě ten byl ve všech komunistických státech žádoucí k nabourání její stability a prestiže.²² I když se v Československu částečně podařilo polarizovat společnost, svůj účel přesto tato Katolická akce nesplnila, zato vše nasvědčovalo tomu, že nastala protiakce formou větší mobilizace představitelů katolické církve proti nově zřízenému režimu.²³

Biskupové společně vydali v červnu 1949 Pastýřský list, který se při nedělní slavnosti Božího těla mnohde i přes varování státu četl. V něm odsoudili pokusy komunistického aparátu přitáhnout k sobě mnohé věřící a varovali před falešným pokušením mnoha lidí ochotných spolupracovat s režimem.²⁴ Zhruba v této době končilo období hledání společného konsenzu a započala etapa ostrého kursu vůči katolické církvi.

Už na jaře 1949 byla ustanovena tzv. církevní šestka, která se začala církevní politikou státu intenzivně zabývat. Do jejího čela se nejprve postavil Alexej Čepička a v této skupině též působili ministři a lidé z vedení KSČ.²⁵ Komise si stanovila za cíl rozrušit současnou církevní hierarchii a dosáhnout podřízení církve. Jednou z reakcí na neochotu kléru spolupracovat s režimem vyplývající například ze čtení pastýřského listu či jiných protistátních agitací bylo zesílení a urychlení zásahu proti církvím v podobě zřízení Státního úřadu pro věci církevní 22. srpna 1949, který začal systematicky projednávat poměr státu k církvím s cílem nastolit dozor a vyvolat rozkol.²⁶ Katolická církev se skutečně v brzké době dostala pod kontrolu státního aparátu a musela čelit zesíleným ideologickým výpadům. V říjnu 1949 byly schváleny církevní zákony – Zákon o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností a Zákon, kterým se zřizoval Státní úřad pro věci církevní. Schválení těchto zákonů se stalo prvním krokem k podřízení církvi státu.²⁷

²¹ PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953*. Bratislava: Veda, 1997, s. 65.

²² CHENAUX, Philippe. *Katolícká cirkev a komunismus v Evropě (1917-1989): od Lenina k Janu Pavlu II.* Praha: Rybka Publishers, 2012, s. 136.

²³ PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953*. Bratislava: Veda, 1997, s. 85.

²⁴ ŽÁN, Jiří. *Josef kardinál Beran* [online]. ÚSTR: ©2017 [cit. 28.12.2020] Dostupné z: http://kardinalberan.com/zivotopis/hodina_velke_zkousky.pdf

²⁵ PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953*. Bratislava: Veda, 1997, s. 104.

²⁶ PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953*. Bratislava: Veda, 1997, s. 90-91.

²⁷ CHENAUX, Philippe. *Katolícká cirkev a komunismus v Evropě (1917-1989): od Lenina k Janu Pavlu II.* Praha: Rybka Publishers, 2012, s. 136.

Dalším úspěchem byla izolace a umlčení nejvyšších církevních hodnostářů, internováni byli arcibiskup Beran a další biskupové.²⁸ Rozrušení hierarchie mělo vyvolat pocit rozpadu církevních autorit a utlumit kritické hlasy v církvi, které poslední dobou silně rezonovaly. Rostla potřeba najít a potrestat nepřátele státu uvnitř církve, což se projevilo začátkem roku 1950 zatčením kněze Josefa Toufara z Číhoště po události pohybu kříže v tamějším kostele, kterou měl údajně sám Toufar zinscenovat. Událost měla sloužit jako záminka k exemplárnímu procesu, ten se však neuskutečnil z důvodu Toufarovy smrti vlivem fyzického utýrání při vyšetřování.²⁹ První církevní monstrproces se uskutečnil zanedlouho po této události a stalo v něm před soudem hned vícero představitelů církve.

První větší zásahy do působení řeholí nastaly již před únorovým převratem, což může být dokladem toho, kam celá společnost směřovala. Na rozdíl od Slovenska řády působící v českých zemích spravovaly v poválečném období i některá školská zařízení. Právě některá z nich jim byla odebrána již roku 1947 a využita pro potřeby státu.³⁰ K oficiálnímu odebrání všech škol pak došlo na základě rozhodnutí církevního referátu, který představil Alexej Čepička v dubnu 1949.³¹ Zestátnění církevních škol bylo prvním krokem k likvidaci řádů, k níž ostatně režim tíhl, ale dlouho neměl připravený jasný plán, jak ji provést. Antipatie vůči řeholníkům měla umocnit ještě jejich zesílená rezistence v dobách vyhrocených sporů státu a církve v létě 1949, kdy se řeholníci velkou většinou postavili za nezávislé postavení církve a odmítli s režimem spolupracovat, protože zároveň tušili, že by to znamenalo jejich morální diskreditaci ve společnosti i samotné církvi.

Perzekuce však započala již roku 1948, kdy bylo uvězněno odhadem asi 50 řeholníků vyjadřujících negativní postoj k novému režimu.³² Roku 1949 došlo k zatčení P. Františka Pevného, pozdějšího člena Tovaryšstva Ježíšova, který byl následně odsouzen za šíření protistátních letáků reagujících na současnou politickou

²⁸ KOLOUCH, František. *Internace biskupů: internace biskupů Josefa Hloucha a Karla Skoupého*. Praha: Academia, 2018.

²⁹ DOLEŽAL, Miloš. *Jako bychom dnes zemřít měli: drama života, kněžství a mučednické smrti číhošťského faráře P. Josefa Toufara*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, c2012, s. 423.

³⁰ BALÍK, Stanislav a HANUŠ Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 156.

³¹ PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Štátní moc a církev na Slovensku 1948-1953*. Bratislava: Veda, 1997, s. 59.

³² KOURA, Petr, VANÍČKOVÁ, Vladimíra, ed. *Diktatura versus naděje: pronásledování římskokatolické církve v Československu v letech 1948-1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014, s. 43.

situaci a varujících farníky před komunistickým nebezpečím.³³ Mezi další zatčené jezuity ještě před rokem 1950 patřili například František Babiček či Rudolf Vašíček. V soudní síni už v této době zaznívaly z úst soudců argumenty, jakým byl například tento poukazující na přítomnost jezuitských předsudků: „*Tak vy nejste ničím vinen?! Tak já vám to povím: Vy jste člen jezuitského řádu...*“³⁴ Jednalo se tedy zatím o individuální případy soudních procesů, ale postupným formováním nové církevní politiky vznikaly systematictější plány, třeba i na soudní proces s představiteli církve v duchu stalinských monstrprocesů.

Plány na zásah proti řádům byly předmětem prvních porad Státního úřadu pro věci církevní na podzim roku 1949. Předkládány byly nejprve návrhy postupu proti řádům, ve kterých se definovaly hlavní cíle: „*Zabrzdit další růst řeholí, vyprázdnit kláštery a zmenšit jejich počet, zúžit materiální základnu řeholí, regulovat činnost řeholí, přerušit styky řeholí se zahraničím (...)* Pořídít přesnou evidenci o dislokaci kněží a kapacitě budov, pořídít přesnou evidenci majetku, pořídít plán koncentrace a činnosti pro jednotlivé řehole, připravit odhalení o zvyšování bytové tísně.“³⁵

V lednu 1950 začaly plány dostávat konkrétní podobu, když byl předsednictvem ÚV KSČ schválen návrh církevní šestky na soustředění řeholníků.³⁶ Ještě před zásahem měl proběhnout proces s představenými řádů s využitím propagandy, aby byla společnost o všem zpravena a pozdější zásah odůvodněn. První fázi příprav dominovala předběžná opatření, která zahrnovala propagační kampaň proti „nejreakčnějším“ jezuitům a německým rytířům či navázání kontaktů s loajálnějšími řeholníky.³⁷

Po aplikaci předběžných opatření, při kterých se zmapovaly možnosti provedení zásahu, se přešlo k ostré fázi příprav, a ty probíhaly zhruba v době hlavního přelíčení v monstrprocesu Machalka a spol. Realizátoři církevní politiky nyní řešili především dílčí podrobnosti přepadení klášterů, například jak bude zacházeno se staršími a nemocnými řeholníky či s mnoha uční a jaký bude přesný harmonogram akce. Definitivně bylo také rozhodnuto o umístění řeholníků do jiných

³³ VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 273-274.

³⁴ spis SÚA, spis. zn. soudu Or I 1736/49 a Or I/VII 93/50

³⁵ BULÍNOVÁ Marie, Milena JANIŠOVÁ a Karel KAPLAN ed. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Brno: Doplněk, 1994, Edice dokumentů, s. 120.

³⁶ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 52.

³⁷ BULÍNOVÁ Marie, Milena JANIŠOVÁ a Karel KAPLAN ed. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Brno: Doplněk, 1994, Edice dokumentů, s. 354-366.

klášterů, a to dvojího druhu. Největší počet řeholníků měl být odvezen do pěti centralizačních klášterů, příhodně umístěných do pohraničních oblastí vysídlených Němci (Broumov, Králíky, Bohosudov, Osek u Duchcova a Hejnice). Druhým typem byl internační klášter. Ten měl být zřízen pouze jeden, a to v Želivě na Vysočině a tam měli být umístěni vytipovaní a režimu nejvíce nepohodlní řeholníci.³⁸

Ještě před zásahem, který dostal krycí název Akce „K“³⁹, se v klášteře objevili státní zmocněnci, kteří zkoumali nálady řeholníků a možnosti při zásahu.⁴⁰ Zároveň hledali kompromitující materiály, které však většinou nenašli. Do klášterů se od té doby dočasně nastěhovaly tyto osoby z pověření SÚC a Ministerstva školství pod záminkou dohledu na hospodářský provoz klášterů, ale ve skutečnosti byly státem nastraženy, aby připravovaly podmínky pozdějšího zásahu. Během zdejšího pobytu také neopomněly pečlivě sledovat kontakty řeholníků.⁴¹ Poté již bylo vše připraveno a státní orgány mohly na základě pokynů velitele akce – krajského tajemníka Státní bezpečnosti začít akci vykonávat.⁴² Samotný zásah proti mužským řeholím měl proběhnout ve dvou fázích v časovém rozestupu čtrnácti dnů. Měla být vyčleněna vozidla, která měla řeholníky přepravit na předem určená místa. Celou akci měli provádět příslušníci StB, SNB s přispěním Lidových milicí a předem jim byly určeny úlohy, které mají při zásahu plnit.⁴³

Monstrproces s představiteli řádů se uskutečnil začátkem dubna a rozsudky padly ve středu 5. dubna 1950, symbolicky před velikonočním triduem. Bylo při něm odsouzeno celkem 10 řeholníků k vysokým trestům vězení, přičemž nejvyšším se stalo doživotí.⁴⁴ Ze všech řeholí byli jezuité spolu s premonstráty mezi odsouzenými zastoupeni nejpočetněji. Z jezuitů se před soudem ocitl provinciál řádu P. František Šilhan, dále šéfredaktor týdeníku Katolík P. Adolf Kajpr a šéfredaktor časopisu Dorost P. František Mikulášek.⁴⁵ Početné jezuitské zastoupení svědčí o tom, za jak

³⁸ STŘÍBRNÝ, Jan, ed. *Církevní procesy padesátých let*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 117.

³⁹ ABS, fond H-718-1, Akce „K“, Evidence klášterů, s. 8.

⁴⁰ MAIXNEROVÁ, Šárka. *Hoří déšť: aneb Zpráva o "Akci K", noci ze 13. na 14. dubna 1950, kdy měl být internován Bůh*. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 168.

⁴¹ VÝVODA, Jan. *Vzpomínka na Akci „K“*. Praha, 18. února 2021. Rozhovor vedl Vojtěch Řapek. Zvukový záznam je uložen v soukromém archivu tazatele.

⁴² ABS, fond H-718-1, Akce „K“, Evidence klášterů, s. 8.

⁴³ BALÍK, Stanislav a HANUŠ Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 159.

⁴⁴ Doživotní trest se týkal redemptoristy Ivana Mastiliaka, později byl trest snížen na 25 let, ale reálně si odseděl 15 let.

⁴⁵ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 38.

nebezpečný řád byli jezuité považováni a také o tom, jak si režim přál, aby v povědomí lidí jezuitské nebezpečí rezonovalo. Provinciál řádu František Šilhan byl odsouzen k vysokému trestu 25 letům vězení, protože u soudu navíc odmítl uvádět smyšlené výpovědi.⁴⁶

Celý proces byl doprovázen nebývale silnou mediální pozorností. Samotné řeholní komunity měly být dehonestovány brožurou *Co se skrývalo za zdmi klášterů*, vydanou Ministerstvem informací a osvěty.⁴⁷ Denní tisk věnoval monstrprocesu místo na svých titulních stranách a téměř každý den probíhala mediální masáž na proticírkevní témata. Rudé právo denně seznamovalo čtenáře s průběhem procesu s využitím dobové propagandy, a tak například 3. dubna informovalo o snahách Vatikánu přeměnit kláštery ve střediska spiknutí proti republice.⁴⁸ Podobnou ostrou rétoriku používaly i více jak po týdnů deníky jako Lidové noviny nebo Svobodné slovo, v nichž byly kláštery popisovány jako místa nekřesťanské a kriminální činnosti a řeholníci byli hromadně osočováni ze spolupráce s gestapem a rozvratu státního majetku.⁴⁹ ⁵⁰ Zde je možné nalézt ostrý kontrast s pozdější minimální medializací Akce „K“, do jejíhož provedení první a hlavní fáze zbývalo jen několik málo dní. O samotném zásahu média sice informovala, ale vesměs jen stručně a dávala jej většinou do souvislosti s proběhlým monstrprocesem, který měl zásah odůvodňovat. Režim se touto slabou informovaností snažil vyhnout odpovědím na nově nastolené otázky ohledně oprávněnosti a morálního či právního rámce akce.

⁴⁶ VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2004, s. 66.

⁴⁷ NOVOTNÝ, Vojtěch. *Martyr Christi: P. Adolf Kajpr SJ (1902-1959)*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, s. 202.

⁴⁸ Rudé právo, *Vatikán usiloval o přeměnu klášterů v střediska spiknutí proti republice*, 3. dubna 1950, s. 4.

⁴⁹ Lidové noviny, *Nekřesťanská činnost klášterů*, 16. dubna 1950, s. 2.

⁵⁰ Svobodné slovo, *Deset řádových kněží odpovídá za svou činnost proti státu*, 1. dubna 1950, s. 1-2.

4. Akce „K“

Před půlnocí ve čtvrtek 13. dubna 1950 začala celá akce příjezdem orgánů státní moci do vytipovaných klášterů a tím začala její první fáze. Řeholníci, většinou již spící, byli probuzeni příslušníky státní moci domáhajícími se vstupu do klášterních budov. Řeholníci sledovali dění posledních dnů soustředěně kolem monstrprocesu s obavami. Většinou tušili, že k omezení jejich činnosti dojde, ale nevěděli, jakou formou a kdy nastane. Vhodně vystihl dobovou situaci Václav Vaško ve své knize: „*Deportování v noci z 13. na 14. dubna 1950 nebylo bleskem z čistého nebe. Obloha se zatahovala již delší dobu.*“⁵¹ Noční zásah řeholníky jistě zneklidnil, ale přesto jej nakonec přijali v poklidném duchu, jako ostatně i události, které následovaly.

Po shromáždění ve vyhrazené místnosti kláštera byli řeholníci seznámeni s prohlášením státní moci, že z důvodu protistátní činnosti v kláštorech se ukončuje jejich činnost a že budou přemístěni na jiná místa, kde budou moci ve svém duchovním poslání pod dohledem pokračovat.⁵² Prohlášení konkrétně nepředstavovalo detaily jejich soustředění ve sběrných kláštorech a spíše kamuflovalo faktické rozpuštění řádové činnosti, ke kterému mělo reálně dojít. Většina řeholníků musela následně za doprovodu ozbrojenců odejít do vozidel, odjet na místa pro ně dosud neznámá a opustit tak svá působiště, a to často bez ničeho vyjma několika málo osobních věcí.⁵³

Někteří přítomní obyvatelé kláštera se však vyhnuli okamžitému odjezdu. Zatím byl na místě ponechán řádový správce objektu, který měl státním orgánům zpřístupnit interiéry kláštera, předat klíče od objektu a zodpovídat na četné dotazy týkající se budovy a zázemí. Dále zde také zůstali nemocní a přestárlí řeholníci, kteří byli později umístěni do speciálního zařízení, a v neposlední řadě také učni či chovanci, které čekal odchod až následujícího dne. Budovu naopak ještě téže noci musely opustit služební osoby, které také patřily k neodmyslitelné součásti

⁵¹ Soukromý archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova Praha, Korespondence z Bohosudova, anonym, léto 1950, s. 1.

⁵² BALÍK, Stanislav a HANUŠ Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 159.

⁵³ VÝVODA, Jan. *Vzpomínka na Akci „K“*. Praha, 18. února 2021. Rozhovor vedl Vojtěch Řapek. Zvukový záznam je uložen v soukromém archivu tazatele.

klášterů.⁵⁴ Lze tvrdit, že nekompromisní a tvrdý postup během nočního přepadení měl poukázat na nutnost vyřešit řeholní otázku rychle a řeholní život kriminalizovat.

Nutno dodat, že zásah se týkal celého Československa. Měl zůstat utajený z důvodu právních nejasností, ale to se samozřejmě většinou nezdařilo. Druhého dne se po okolí zasažených klášterů rychle šířily zprávy o nočním přepadení. Například pamětník z Příbrami, kde se nacházel klášter Svatá Hora, vzpomíná na velký ohlas mezi věřícími v okolí bezprostředně po akci proto, že se v klášteře téže noci nacházeli chovanci, kteří následující den podali svědectví o noční události.⁵⁵ Podle situační zprávy z Prahy se mezi věřícími o zásahu hojně debatovalo, ale žádný velký odpor nenastal a přítomná tak byla spíše tíživá atmosféra spolu s nejistotou a obavami, co ještě může následovat.⁵⁶

V českých zemích se téměř nesetkáváme s odporem řeholníků a pokud ano, tak jen v minimální formě. Na několika místech řeholníci z různých důvodů odmítali otevřít vstupní bránu a tu museli aktéři zásahu vylomit či proniknout dovnitř oknem.⁵⁷ Daleko dramatičtější podobu měl zásah na Slovensku, kde měla katolická církev silnější základnu mezi věřícími a ti se rozhodli řeholníky bránit. Během zásahu padly i výstřely na poplach, které měly být varovným znamením pro shromážděný dav.⁵⁸

Celkově tedy zásah proti řeholím probíhal s velkou razancí a hrubostí a jeho oběťmi staly osoby nevinné a bezbranné.⁵⁹ Početnost zasahujících státních orgánů, navíc ozbrojených a mnohde vyhrožujících výstřely, měla zdůraznit nebezpečí řeholních komunit a ospravedlnit oprávněnost zásahu. V některých klášterech byly nalezeny zbraně či americké dolary, které se měly stát doličným předmětem a další formou diskreditace obrazu církve ve společnosti. Jednalo se však o taktický krok Státní bezpečnosti, která předměty do klášterů záměrně umístila, a tím chtěla podněcovat proticírkevní nálady.⁶⁰

⁵⁴ NA, fond SÚC, karton 87, inv. č. 110, Postup ve vyklizovaných klášterech, s. 13-14.

⁵⁵ HADAČ, Jan. *Vzpomínka na dění po Akci „K“*. Příbram, 8. února 2021. Rozhovor vedl Vojtěch Řapek. Textový záznam je uložen v soukromém archivu tazatele.

⁵⁶ NA, fond SÚC, karton 87, inv. č. 110, Zpráva o situaci v akci proti klášterům dne 14.4.1950, s. 7.

⁵⁷ ABS, fond H-718-2, Akce „K“, Evidence klášterů, Informační zpráva o průběhu soustředění římskokatolických řádů a kongregací, s. 312.

⁵⁸ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 56.

⁵⁹ PITRUN, Bernard. *Jaderné memento: životopisný nástin českého provinciála jezuitů Leopolda Škarka SJ (1874-1968)*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, s. 238.

⁶⁰ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 43.

Česká část Československé provincie Tovaryšstva Ježíšova v době zásahu oficiálně čítala 252 řádových členů, avšak část z nich byla cizí státní příslušnosti a jiní členové se nacházeli v zahraničí.⁶¹ Je tudíž logické, že ne všichni byli onu noc zásahem postiženi. Mezi kláštery s nejpočetněji zastoupenými členy řádu patřila velehradská kolej s 62 řeholníky a pražská kolej při kostele svatého Ignáce čítající 25 řeholníků. Dalšími jezuitskými objekty, kterých se zásah týkal, byl řeholní dům s internátem v Brně, klášter s gymnáziem v Bohosudově, řeholní dům s Filozofickým institutem v Děčíně, klášter v Hradci Králové a řeholní domy s duchovní správou v Opavě a na Svatém Hostýně. Kromě klášterů se měly zrušit i čtyři další farní budovy řeholníků ve VINOŘI, Nepomuku, Třeboradicích a Suchém Vrbně, v nichž žilo několik dalších řeholníků.⁶² Pro členy Tovaryšstva Ježíšova měl sloužit centralizační klášter v Bohosudově, kam bylo během oné noci hromadně odvezeno 197 osob, ale část vytipovaných a nejreakčnějších členů řádu z českých zemí v prozatímním počtu 8 osob čekal odvoz do speciálního internačního kláštera v Želivě.⁶³

O čtrnáct dní později byl zásah proti mužským řeholním řádům dokončen. Druhá fáze Akce „K“ proběhla již v pokojnější atmosféře a bez známek neklidu.⁶⁴ Zásahu totiž předcházela jednání s představiteli řeholí ve dnech 26. a 27. dubna a 3. a 4. května 1950.⁶⁵ Jediným téměř nedotčeným mužským řádem zůstali Milosrdní bratři, a to z důvodu jejich služby ve zdravotnictví. Princip, kterým se k nim přistupovalo, se dost podobal přístupu k likvidaci ženských řádů.⁶⁶ K jejich zásahu se státní moc dlouho zdráhala právě z důvodu potřeby pracovní síly.

Následujícího dne po první fázi zásahu byla Akce „K“ dle hlášení hodnocena jako úspěšná s hladkým průběhem. Jak dokládá svědectví například z pražského sídla provincie, jezuité nejspíše nebyli zaskočeni nočním zásahem, protože byli v brzké době připraveni k odjezdu.⁶⁷ Během akce byly na tomto místě nalezeny finanční prostředky v hotovosti i ve vkladu a další cenné předměty. Zástupce

⁶¹ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny České provincie T.J. v době komunistického útlaku v letech 1950-1990*. Praha: Societas, 1995, s. 42.

⁶² NA, fond SÚC, karton 87, inv. č. 110, Farní budovy, s. 4.

⁶³ ABS, fond H-718-2, Akce „K“, Evidence klášterů, Zpráva o výsledku akce proti klášterům, s. 320.

⁶⁴ CHAROUZ, Jindřich Zdeněk. *Šest hrdinských let: internační tábor Želiv 1950-1956*. Želiv: Opatství Želiv, 2008, s. 5.

⁶⁵ ABS, fond H-718-2, Akce „K“, Evidence klášterů, Zpráva o výsledku akce proti klášterům, s. 320.

⁶⁶ BALÍK, Stanislav a HANUŠ Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 167.

⁶⁷ ABS, fond H-718-2, Akce „K“, Evidence klášterů, Evidence klášterů, Informační zpráva o průběhu soustředění římskokatolických řádů a kongregací, s. 312.

P. Bohumil Plaček, který zastupoval provinciála po dřívějším zatčení, se pokoušel v době zásahu zničit některé dopisy, ale snaha se mu nezdařila a dopisy byly zabaveny.⁶⁸

Do opuštěných budov klášterů byli jmenováni pověřeni zmocněnci Státního úřadu pro věci církevní, kteří se měli stát hospodářskými správci a vyčkávat na příjezd Kulturní komise, která zhruba za čtrnáct dní přijela s cílem inventarizovat klášterní majetek.⁶⁹ Zmocněnci se o svých úlohách dozvěděli až těsně před Akcí „K“ a v době vyčkávání na Kulturní komisi mohli navíc svévolně nakládat s majetkem kláštera, čímž často vznikaly nevyčíslitelné škody, případně byl majetek i rozkrádán. Zatímco pro realizaci Akce „K“ existoval relativně přesný plán se všemi detaily, tak v následující fázi o systematictějších plánech nelze hovořit. Zmocněnci se dostávali do sporů ohledně svých kompetencí a často si stěžovali na malé pravomoci, které jim byly následně přiřknuty, jelikož později například neměli oprávnění nakládat s majetkem, což bezprostředně po akci bez omezení mohli. Další problémy vyvstávaly na povrch postupně. Šlo například o marginálie, jakým byla ztrátu klíčů až po závažnější otázky týkající se ztraceného či poničeného vybavení kláštera, které se začalo řešit později v souvislosti s akcí „Vyklizení klášterů“.⁷⁰

Jak už bylo řečeno, bezprostředně po Akci „K“ nebyla nijak administrativně ošetřena ochrana klášterního majetku, který byl často velmi cenný. Tím se dostávám snad k nejbolestivějším aspektům likvidace. Docházelo k pronikání různých živlů do objektů a krádeži cenných památek a na celé věci je paradoxní fakt, že se na těchto akcích podíleli i noví hospodářští správci.⁷¹ Až s příchodem Kulturní komise se začalo s rozsáhlou evidencí stávajícího mobiliáře a předmětů. Část z nich byla předána do státních muzeí a galerií a liturgické náčiní putovalo většinou do fungujících farností.⁷² Kláštery mnohde obsahovaly cenné knihovní fondy, takže proces vyklizení klášterů trval často velmi dlouho a došlo i k případům nezvratného poškození mnoha z nich. Nutno zmínit, že neexistovala legislativa, která by výslovně majetek řádům konfiskovala. Státní správa dlouho řešila peripetie související s převodem majetku, až nakonec byla v českých zemích zřízena Náboženská matice.

⁶⁸ NA, fond SÚC, karton 87, inv. č. 110, Zpráva o situaci v akci proti klášterům dne 14.4.1950, s. 1.

⁶⁹ NA, fond SÚC, karton 87, inv. č. 110, Pokyny pro zmocněnce centralizačních klášterů, s. 2.

⁷⁰ NA, fond SÚC, karton 83, inv. č. 109, O návštěvě klášterů kulturní komisí do kláštera Broumov.

⁷¹ SKŘIVÁNEK, František. *Majetkoprávní aspekty likvidace řádů římskokatolické církve v roce 1950*. In: Lamparter, M. (red.). *Církev a stát: sborník příspěvků z 3. ročníku konference*. Brno: Masarukova univerzita, 1998, s. 44.

⁷² NA, fond SÚC, karton 82, inv. č. 108, Kláštery všeobecně.

Do jejího fondu byl majetek předán a matice zprostředkovala jeho převod do rukou státu.⁷³ Celý mechanismus byl inspirován podobným procesem uskutečněným v době Josefa II. a od poválečné pozemkové reformy představoval největší majtkový přesun v zemi.⁷⁴ Určité reminiscence na období josefínských reforem skýtá i pohled na nové využití budov. Velká část z objektů byla využita pro potřeby státu, budovy mohly sloužit armádě, zdravotnictví, školství či státní správě, ale část zůstala nevyužita a začala chátrat. Z bývalých jezuitských budov sloužila svému účelu nadále jen residence na Velehradě, kde sídlila duchovní správa. Bývalé sídlo jezuitské provincie v Praze na Karlově náměstí se zase stalo Kněžským domovem sloužící ubytování a sídlem Náboženské matice.⁷⁵ Smutnější osud ale čekal třeba bývalý jezuitský klášter v Bohosudově, kde se po ukončení centralizace usadila armáda, která objekt značně poničila.

Určitou apatičnost státních orgánů lze demonstrovat na dlouhodobém podceňování právních aspektů likvidace. Státní úřad pro věci církevní byl po zásahu konfrontován s celou řadou nedomyšlených detailů a zaměstnáván následky vyplývajícími ze zásahu, takže se právní otázce nevěnoval a dle mého soudu ani nechtěl, protože se tím, jak bude popsáno později, dostával na právní scesti. A v neposlední řadě za tím mohlo stát i zadostiučinění, že se akci podařilo realizovat, a to navíc vcelku bezproblémově a podařilo se tím dosáhnout hlavního cíle vytyčené církevní politiky, likvidace mužského řádového života. Následující kapitoly však ukážou, že toto hodnocení mělo i přes jistou funkčnost určité nedostatky, se kterými tvůrci církevní politiky nepočítali.

⁷³ ABS, fond H-185-1, s. 33.

⁷⁴ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*. Brno: Doplněk, 1993, s. 164.

⁷⁵ PITRUN, Bernard. *Jadrné memento: životopisný nástin českého provinciála jezuitů Leopolda Škarka SJ (1874-1968)*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, s. 241.

5. Centralizace a jiná využití řeholníků

5.1 Centralizační kláštery

Největší počet řeholníků se během této „*bartolomějské noci*“ ocitl ve čtyřech centralizačních kláštorech v pohraničí a další část z nich čekal přesun do želivského internačního kláštera. Jednotliví členové početnějších řeholních řádů byli odváženi z celé provincie většinou do jednoho pro ně vyčleněného centralizačního kláštera. Po příjezdu do objektů v brzkých ranních hodinách tak často docházelo k setkání spolubratrů z celé provincie, což byl velmi ojedinělý moment v dlouhé historii jejich působení. Řeholníci se tím cítili potěšeni a do budoucna tak vzhlíželi k nelibosti komunistické moci s nadějí a optimismem, a to i přes všechny objektivní skutečnosti předcházející noci.⁷⁶

Sběrné kláštery měly sloužit jako místa izolace. Ač bylo řeholníkům při zásahu sděleno, že v nových kláštorech budou moct pokračovat v řádové činnosti, realita byla jiná. Měli být téměř neustále pod dozorem a jejich povinnosti a denní program určoval předem vypracovaný řád a denní harmonogram, podle kterého byl řízen veškerý život, a řeholníci se nesměli s výjimkou odchodu do práce vzdalovat z ohraničených prostor objektu, kde vstupy hlídal příslušník SNB. Dozorci kláštera byli nezdárka kdy k řeholníkům mírní a navazovali s nimi i přátelské vztahy, ale tím riskovali svou pracovní pozici, a proto se často přistupovalo k praxi obměny ostražky po uplynutí určité doby. Řeholník z osekého kláštera například vzpomínal, že jeden z dozorců prosil internované, jestli by mu poskytli Bibli, že v ní chce začít studovat.⁷⁷ Jiný dozorce zase odešel ze své práce dobrovolně, protože „*neviděl důvod, proč má hlídat lidi, kteří se ničím neprovinili.*“⁷⁸ Benevolentní přístup dozorců však nebyl pravidlem, vždy záleželo na konkrétních osobách dozorců.

Kontakt s vnějším světem měl být zpočátku zcela omezen, ale počítalo se, že by postupem času mohlo dojít k uvolňování režimu. Za řeholníky mohly někdy přijet i návštěvy z rodiny, ale probíhaly často velmi neosobně a hosté nebyli vpuštěni do

⁷⁶ VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 40.

⁷⁷ VÝVODA, Jan. Vzpomínka na Akci „K“. Praha, 18. února 2021. Rozhovor vedl Vojtěch Řapek. Zvukový záznam je uložen v soukromém archivu tazatele.

⁷⁸ VÝVODA, Jan. Vzpomínka na Akci „K“. Praha, 18. února 2021. Rozhovor vedl Vojtěch Řapek. Zvukový záznam je uložen v soukromém archivu tazatele.

vnitřních prostor kláštera. Řeholníci jako nežádoucí osoby pro společnost se měli ocitnout mimo ni, zapojit se do dělnických prací a hlavním smyslem měla být jejich převýchova v ideálního socialistického člověka a opuštění dosavadního způsobu života, který byl neslučitelný s lidově-demokratickým zřízením.

Organizační řád kláštera stanovil podmínky, za jakých bude probíhat život za zdmi budov. Byl ustanoven vedoucí kláštera, jemuž podléhal hospodářský a politický vedoucí.⁷⁹ Na každého řeholníka měla být vedena speciální kádrová složka, ve které se měla zaznamenávat jeho činnost ve volných chvílích či politické postoje. Počítalo se s tím, že v brzké době dojde k rozčlenění řeholníků do několika skupin, přičemž část reakčnějších měla zamířit do přísnějšího internačního kláštera a jiní s vhodným kádrovým posudkem naopak měli být zařazeni do přeškolovacích středisek s cílem pozdějšího návratu do duchovní služby.⁸⁰

Vypracovaný organizační řád určoval i 7 stupňů trestu, přičemž umístění do internačního kláštera patřilo spolu s přepravou do vazby či tábora nucených prací mezi nejpřísnější tresty. Za trestné se považovalo jakékoliv porušení řádu, tedy například posílání motáků, pokusy o ilegální navázání kontaktů s okolním světem, pokusy o útěk či jenom jeho neoznámení.⁸¹ Jelikož v centralizačních klášterech panoval oproti jiným zařízením trochu mírnější režim a příslušníci SNB také ne vždy svědomitě plnili svou práci, podařilo se realizovat některé zakázané činnosti – pašování potravin, dopisů či dokonce útěk. Jeden takový únik z centralizačního kláštera se zdařil dvěma jezuitů z Bohosudova, ale po něm následovaly kázeňské tresty a důsledkem bylo i zpřísnění stávajícího režimu.⁸² Další jezuita zase odešel z bohosudovského kláštera nakupovat do města po ujištění, že objekt v danou chvíli není hlídán, ale byl odhalen a po návratu byl SNB zfackován.⁸³ Mezi prohřešky klasifikované organizačním řádem ale patřily třeba i pračky, hádky, vykřikování a neslušné řeči, což už se při pohledu na typologii osob ve sběrných klášterech jeví jako poněkud úsměvné.⁸⁴

⁷⁹ NA, fond SÚC, karton 87, inv. č. 110, Organizace centralizačního kláštera, s. 1.

⁸⁰ NA, fond SÚC, karton 87, inv. č. 110, Organizace centralizačního kláštera, s. 10.

⁸¹ NA, fond SÚC, karton 87, inv. č. 110, Organizace centralizačního kláštera, s. 11.

⁸² VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 62.

⁸³ Soukromý archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova Praha, Korespondence, anonym, Bohosudov, 1950.

⁸⁴ ABS, fond H-718-1, Akce „K“, Evidence klášterů, s. 389.

Řeholníci pracovali osm hodin denně. Nutno dodat, že první dva až tři týdny se zapojili převážně do úprav interiérů kláštera a až po uplynutí této doby začalo jejich skutečné pracovní nasazení a podle toho se pak i mírně změnil harmonogram dne. Za svou práci jim byla týdně vyplácena mzda 150 Kčs se srážkami za ubytování a stravu.⁸⁵ Jak dokládá vzpomínka jezuity P. Jana Pavlíka, zpočátku se mzda vůbec nevyplácela a až později se k tomuto kroku přistoupilo, přičemž reálný měsíční plat některých řeholníků činil pouze 50-70 Kčs. Zároveň podotkl, že často docházelo ke snižování platového ohodnocení z kázeňských důvodů, které mohly být i smyšlené.⁸⁶

Veškerý čas však nenaplňovala jenom práce. Pro řeholníky byly zřízeny ranní osvětové čtvrthodinky, při nichž se předčítaly politické aktuality z domova i ze světa, které je měly formovat v řádné socialistické občany.⁸⁷ Dále se konaly hodiny politické výchovy, promítaly se sovětské filmy a po nich následovala diskuze, do které se měli řeholníci zapojit, ale ta často uvázla na mrtvém bodě či se projevil nezáměr zúčastněných. Sami řeholníci vnímali podobné snahy o převýchovu za ztrátu času a některé přednášky či školení jim připadaly dle svědectví i zábavné z důvodu pochybných osobností některých přednášejících. Dokonce i politický vedoucí kláštera časem dospěl k závěru, že budou tyto aktivity redukovány na minimum a že od diskuzí se raději upustí, protože se snahy o převýchovu nedařily.⁸⁸ Jak vyplývá z dokumentů Státní bezpečnosti řeholníci byli poměrně důkladně seznámeni s marxisticko-leninskou naukou a cíle proticírkevní politiky jim samotným byly vcelku jasné.⁸⁹ Ukázalo se ale, že pro řeholníky nebyly znalosti o ideologii nové. Obeznamení s ní byly už dříve, což dokládá literatura nalezená v jejich pozůstatostech, která pochází od autorů z náboženského prostředí a většinou se věnuje analýze komunistického myšlení a vyvracení jeho omylů. Jelikož hlavním cílem bylo maximální snížení duchovních činností řeholníků, volné chvíle měly být vyplněny i sportovními a dalšími aktivitami, aby jim zbylo co nejméně volného času.⁹⁰

⁸⁵ ABS, fond H-718-2, Akce „K“, Zpráva o centralizačních klášterech, s. 329.

⁸⁶ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny České provincie T.J. v době komunistického útlatku v letech 1950-1990*. Praha: Societas, 1995, s. 63.

⁸⁷ NA, fond SÚC, karton 87, inv. č. 110, Organizace centralizačního kláštera, s. 10.

⁸⁸ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 62.

⁸⁹ ABS, fond H-718-3, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Osek, Situační zpráva, s. 130.

⁹⁰ ABS, fond H-718-3, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Osek, Hodnocení práce vedení a hospodářský přehled, s. 132.

Také duchovní život řeholníků se odvíjel od časového harmonogramu. Každé ráno bylo povoleno sloužit bohoslužby. Ze soustředěných osob byl vyčleněn jeden pokrokově smýšlející řeholník, který si měl vzít na starost celebrování mše svaté, ale nutno dodat, že pro něj v klášteře platili stejné podmínky jako pro ostatní.⁹¹ Neděle měla zůstat volným dnem a toho řeholníci často využívali ke spiritualitě.⁹² Centralizační kláštery se měly stát místy, kde řeholníci ztratí své náboženské přesvědčení tím, jak málo prostoru bude vyčleněno pro duchovní činnosti a jak se budou věnovat primárně manuální práci. Nutno přiznat, že tyto plány úplně nevyšly. Už po příjezdu na místa soustředění během Akce „K“ byla patrná u řeholníků i jistá euforie, že se setkávají bratři všech řeholí, často známí, a byli přesvědčeni o tom, že i navzdory neblahým okolnostem budou tvořit příhodné duchovní společenství.

Mezi soustředěné patřili zpočátku hojně i novicové, a právě na ně byla upínána velká pozornost starších členů řádu. Důvodem byly oprávněné obavy ze ztráty náboženského přesvědčení, a to i z toho důvodu, že byla přerušena jejich studia. K dispozici navíc nebyla téměř žádná studijní literatura, s tím si však starší řeholníci poradili a ve volných chvílích je vyučovali v potřebných dovednostech na základě vlastních znalostí a zkušeností, a pokračovali tak v tajné řeholní formaci. Zároveň mezi sebou řeholníci hojně debatovali a vzájemně se doplňovali.⁹³ Museli tvořit jistě velmi podnětný kolektiv, protože se zde sešli lidé často s rozmanitými pohledy na spiritualitu. Duchovní aktivity často probíhaly v provizorních podmínkách. Rozhovory řeholníci vedli při práci a využívali skutečně každé volné mezery v nabitém časovém rozvrhu. Z tohoto popisu vyplývá, že ačkoliv byl jejich řádový život formálně zrušen, pěstovali ho dále, a dokonce se zdá, že byl obohacen pestrostí kolektivu tvořeného bratry z různých řeholních řádů a kongregací.

Držení řeholníci se zapojili do manuálních prací, nejčastěji chodili pracovat do nedalekých průmyslových podniků či na stavby. Například z centralizačního kláštera v Oseku chodili řeholníci pracovat do duchcovských skláren, keramického závodu či do stáčírny piva.⁹⁴ Ačkoliv byli na manuální práci ze svých bývalých klášterních domovů zvyklí, mnohdy byli vystaveni fyzicky namáhavé práci, a tak

⁹¹ NA, fond SÚC, karton 87, inv. č. 110, Domáci řád, s. 3.

⁹² VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 59.

⁹³ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny České provincie T.J. v době komunistického útlu v letech 1950-1990*. Praha: Societas, 1995, s. 64.

⁹⁴ ABS, fond H-718-3, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Osek, Situační zpráva, s. 130.

docházelo k úrazům či k případům celkového vyčerpání.⁹⁵ Jedinou výjimku tvořili bratři s různými zdravotními indispozicemi a zranění, kteří byli od těžké práce osvobozeni. Pracovní morálka byla hodnocena jako dobrá: „*Velká část řeholníků vyniká svou pracovitostí, pracovní morálkou nad civilními zaměstnanci, což je trapným úkazem pro pracující třídu.*“⁹⁶ Na řeholní bratry nevrhlo větší pracovní nasazení paradoxně dobré světlo, protože nejlepších výsledků na pracovišti se očekávalo od civilních dělníků, a proto byli řeholníci později přesouváni do ústraní menších závodů či k individuální práci, aby jejich pracovní výkony upadly v zapomnění.

Již v září 1950 se počet centralizačních klášterů snížil. Bohosudovský klášter byl z úsporných důvodů zrušen a řeholníci byli odvezeni do nedalekého oseckého kláštera. Stejně tak svému účelu dosloužil i broumovský klášter, odkud čekal řeholníky přesun do Králík. Podobný osud pak čekal roku 1952 i hejnický klášter, který se změnil v centralizační klášter pro řeholnice. Z uvedeného výčtu vyplývá, že některé centralizační kláštery se staly spíše provizorií, která měla řešit situaci bezprostředně po Akci „K“, protože dva roky po ní existovaly už jen dva kláštery tohoto druhu. Vedle oseckého kláštera fungoval nejdéle klášter na Hoře Matky Boží v Králíkách, který se udržel až do konce padesátých let.⁹⁷

5.2 Charitní dům

Přestárlí řeholníci byli umístováni do Charitního domu na Moravci, kde se o ně staraly řeholnice, ale i zde žili v relativní izolaci.⁹⁸ Popis života za zdmi charitního domu poskytuje četná svědectví o poměrně klidné a svobodnější atmosféře. Přítomnost starších, často fyzicky indisponovaných osob nevyžadovala takovou míru kontroly jako třeba v centralizačních klášterech, a i režim zde byl vzhledem k okolnostem mírnější. Je však iluzorní se domnívat, že ani toto zařízení se neocitlo v hledáčku státních orgánů. Roku 1960, tedy v době už polevující perzekuce, zde byli zatčeni dva jezuité P. Blažej Ráček a P. Alois Stork, oba již ve značně pokročilém věku na základě obvinění z přechovávání náboženské literatury

⁹⁵ BALÍK, Stanislav a HANUŠ Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 163.

⁹⁶ ABS, fond H-718-3, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Osek, Situační zpráva, s. 130.

⁹⁷ BALÍK, Stanislav a HANUŠ Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 163-164.

⁹⁸ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 66.

a pokračování řádové činnosti.⁹⁹ Událost ukazuje, že státní moc ještě v této době hledala záminky k další perzekuci řeholníků a nebrala při svém snažení v potaz ani věk řeholníků. Od roku 1951 zde pobýval i jezuita P. Leopold Škarek, bývalý první viceprovinciál České provincie, a právě on měl být v čele zdejší ilegální skupiny, ale zatčení se nakonec vyhnul. I přes svůj vysoký věk sledoval politické dění, nepolevoval v řeholním povolání a dle svědectví se zasloužil o dobrou atmosféru, která na Moravci panovala. Sám ale chápal, že ne všem jeho spolubratrům se vede tak dobře, a vyslovoval obavy o budoucnost řeholního života v zemi.¹⁰⁰

I na základě bohatě zachované korespondence z charitního domu lze usuzovat, že ani stáří nebylo překážkou k pěstování plnohodnotného řeholního života a četná svědectví poukazují, že zdejší svobodnější prostředí s mírnějším dohledem mu více než kde jinde přálo. Starší členové řádů se zde vzájemně obohacovali a nadále intelektuálně zráli.¹⁰¹ Ale jelikož zde pobývali nejstarší členové řeholních komunit a zároveň i oni pobývali v dosti izolovaném prostředí, neměli žádnou možnost ovlivnit skutečnost, v jakém postavení se řeholní řády ocitly.

5.3 Přeškolovací střediska a PTP

Část z řeholníků byla též umisťována do přeškolovacího střediska v Hájku u Kladna a České Kamenici. Jednalo se častěji o mladší řeholníky či novice, kteří byli dle hodnocení pružnější ve svém politickém přesvědčení a dali se snadněji převychovat v tzv. pokrokové kněze, kteří by následně mohli nastoupit do duchovní správy.¹⁰² Kvůli nezdaru ideologické převychovy pak byli řeholníci a bohoslovci posláni na stavbu nových vodních děl, jakým byla například Klíčavská přehrada jako zásobárna pitné vody pro Kladno.¹⁰³ Na Klíčavě pracovalo během pár let několik desítek řeholníků v dělnických profesích a postupně se sblížovali s civilním životem. Odtud existují i doklady o krizi a ztrátě víry několika řeholníků, kterým intenzivní

⁹⁹ PITRUN, Bernard. *Jadrné memento: životopisný nástin českého provinciála jezuitů Leopolda Škarka SJ (1874-1968)*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, s. 297.

¹⁰⁰ PITRUN, Bernard. *Jadrné memento: životopisný nástin českého provinciála jezuitů Leopolda Škarka SJ (1874-1968)*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, s. 249.

¹⁰¹ Soukromý archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova Praha, Korespondence P. Františka Juřici z Morayce, 13. 12. 1956.

¹⁰² VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004, s. 95-97.

¹⁰³ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny České provincie T.J. v době komunistického útlaku v letech 1950-1990*. Praha: Societas, 1995, s. 73.

manuální práce změnila pohled na svět.¹⁰⁴ Ostatně právě mladí řeholníci byli nejnáchylnější k tomuto jevu.

Nutno zmínit i osudy těch řeholníků a bohoslovců, kteří neabsolvovali povinnou vojenskou službu a byli posláni k Pomocným technickým praporům. Ty byly vytvořeny novým ministrem národní obrany Alexejem Čepičkou 1. září 1950 reorganizací již existujících silničních praporů, a osoby do nich začleněné se měly zapojit do budování socialismu a vyřešit otázku neobsazených pracovních míst v klíčových odvětvích hospodářství. Několik dní po jejich ustavení byly do řad PTP začleňovány i osoby z řad církve a byly pro ně zřízeny speciální „farářské“ roty.¹⁰⁵ Mladí duchovní a řeholníci byli považováni i přes své doposud speciální postavení ve společnosti za plnohodnotné pracovníky a jako na řádné socialistické občany se na ně tedy nevztahovaly žádné pracovní úlevy s výjimkou situací, kdy byli nemocní. Práce se neobešla bez zranění a dlouhodobé újmy na zdraví, přesto však jejich pracovní morálka byla velmi dobrá, a to překvapovalo komunistické funkcionáře či dozorce, kterým byla manuální práce dle nejednoho svědectví poměrně cizí.

Z Tovaryšstva Ježíšova prošel Pomocnými technickými prapory ne jeden z řeholníků či noviců. Podle svědectví například P. Jan Pavlík, pozdější provinciál řádu, sloužil mše svaté pro své spolubratry během práce, kdy bylo víc lidí pohromadě. Z toho vyplývá, že ani profánní prostředí nebylo limitující a že ani v PTP se duchovní život neredukoval do takové míry, jak by komunistická moc očekávala.¹⁰⁶ Ani během „kněžské vojny“ část členů PTP neunikla zadržení. Z jezuitského řádu se to týkalo například P. Josefa Cukra, který byl roku 1952 z dosti pochybných důvodů zatčen za činnost spáchanou dávno před Akcí „K“ a vyslýchán za použití fyzického násilí. Následně ho před soudem čekala obžaloba z vyzvědačství a byl poslán do vězení.¹⁰⁷

Několik z mnoha střípků osudů dokládá, že státní aparát na základě různých indicií a podnětů hledal záminky k další perzekuci řeholníků a noviců, a tedy nebral

¹⁰⁴ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny České provincie T.J. v době komunistického útlaku v letech 1950-1990*. Praha: Societas, 1995, s. 81.

¹⁰⁵ BÍLEK, Jiří. *Pomocné technické prapory: o jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002, s. 44.

¹⁰⁶ VÝVODA, Jan. Vzpomínka na Akci „K“. Praha, 18. února 2021. Rozhovor vedl Vojtěch Řapek. Zvukový záznam je uložen v soukromém archivu tazatele.

¹⁰⁷ VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 41-42.

ohledy na nelehké postavení a útrapy, kterým byli církevní představitelé v této době vystaveni, a ani věk k tomu nebyl překážkou.

6. Internační klášter v Želivi

Centralizační kláštery i přes svůj vězeňský režim nepatřily k nejobávanějším zařízením. Zatím nebyl zmíněn internační klášter v Želivi. Ačkoliv byl do značné míry skoro totožný s centralizačními kláštery, panoval tam ještě přísnější režim. Želivský klášter, původně premonstrátský s posledním opatem P. Bohumilem Vitem Tajovským odsouzeným v procesu Machalka a spol., se stal místem soustředění nejnebezpečnějších řeholníků. Po skončení obou fází Akce „K“ zde bylo umístěno 76 řeholníků a za dobu své pětileté existence jím prošlo celkem 309 řeholníků.¹⁰⁸

Stejně jako v centralizačních kláštorech také zde řeholníci museli pracovat. Pracovní doba mohla ve výjimečných případech dosahovat až deseti hodin denně, za hrubější provinění proti řádu hrozilo přemístění do vazby nebo tábora nucených prací a kontakt s vnějším světem zde byl sledován ještě zřetelněji než v centralizačních kláštorech. Internovaní mohli posílat jeden dopis za čtrnáct dní a návštěvy mohli přijímat ojedinele, protože dle hlášení jich využívali k posílání tajné korespondence.¹⁰⁹ Že komunikace s okolním světem byla tolik žádaná, dokládá i příběh jezuita P. Bernarda Pitruna, kterému se podařilo přelézt zeď objektu, a prvním cílem, kam zamířil, byl obchod, kam si zašel koupit inkoust a papír k pozdějšímu psaní. Byl při tom však tajně sledován.¹¹⁰ Po tomto a dalších drobných porušeních řádu následoval vždy exemplární trest, jakým bylo ještě další omezení písemných kontaktů. Častým trestem byl i zákaz sloužit ranní bohoslužbu v klášterní kapli. Na pobývajících v želivské internaci nevrhala dobré světlo ani jejich pracovní morálka, která nedosahovala kýžených výsledků.¹¹¹ Během roku 1950 k internovaným řeholníků přibyli také duchovní organizující odpor proti náboru vlasteneckých kněží při velehradské pouti.¹¹² Řeholníci a diecézní kněží byli nejprve oddělení, ale v rámci pozdějších přesunů se už nebránilo jejich separaci.¹¹³

¹⁰⁸ BALÍK, Stanislav a HANUŠ Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 166.

¹⁰⁹ NA, fond SÚC, karton 93, inv. č. 121, Trestní záležitosti, Klášter Želiv, Záznam o cestě do kláštera Želivi, s. 1-2.

¹¹⁰ NA, fond SÚC, karton 93, inv. č. 121, Trestní záležitosti, Klášter Želiv, Záznam o cestě do kláštera Želivi, s. 1.

¹¹¹ NA, fond SÚC, karton 93, inv. č. 121, Trestní záležitosti, Klášter Želiv, Záznam o cestě do kláštera Želivi, s. 1.

¹¹² ABS, fond H-718-6, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Želiv, Internační kláštery–návrh řešení, s. 64.

¹¹³ CHAROUZ, Jindřich Zdeněk. *Šest hrdinských let: internační tábor Želiv 1950-1956*. Želiv: Opatství Želiv, 2008, s. 8.

Pokusy řeholníků o navázání kontaktů se v několika málo případech podařily. Důležitou roli při tom sehráli jiní obyvatelé kláštera. Vyskytly se dokonce případy určité benevolence některých dozorců, kteří tajně z objektu propašovali dopisy, ale byli svými kolegy udáváni. Nejvíce možností odeslat korespondenci se řeholníkům naskytlo během práce, kterou vykonávali mimo objekt kláštera. Želivský klášter se nacházel v západní části Českomoravské vrchoviny a zdejší, převážně zemědělské a konzervativněji smýšlející obyvatelstvo často soucítilo se strádáním řeholníků, o jejichž pobytu za zdmi kláštera bylo díky hojným kontaktům zpravováno. Nelze opominout, že se v průběhu let vytvořila skupina „*Želiv-Sedlice*“, která se snažila zprostředkovávat internovaným kontakty a všelijak jim pomáhat.¹¹⁴ Roku 1952 však došlo k jejímu odhalení a zjistilo se, že velkými zprostředkovateli kontaktů byly civilní zaměstnankyně internačního kláštera – kuchařka Anna Kordovská a místní učitelka Božena Píchová. Následujícího roku se před Krajským soudem v Jihlavě konaly dva velké procesy s osobami zapojenými do této trestné činnosti. Odsouzeno bylo postupně jednadvacet lidí, z toho osm řeholníků, a vysoké tresty měly poukázat na rizikovost podobných akcí. Právě navazování kontaktů se v tomto případě stalo největším deliktem a díky tomu mohla v soudní síni zaznít četná obvinění ze snah zprostředkovat kontakty s vysokou církevní hierarchií řízenou Vatikánem.¹¹⁵

Internovaní byli popisováni jako zarputilí nepřátelé lidově-demokratického zřízení a díky svému pevnému náboženskému přesvědčení je ani zdejší pobyt duchovně nezlomil. Jak vyplývá z průzkumu, který byl prováděn po určité době trvání internačního kláštera, řeholníci zůstali pevní ve svém protisocialistickém přesvědčení a „*nadále skrytě plnili příkazy svých nadřízených*“.¹¹⁶ Příslušníci SNB se vůči internovaným v Želivi občas chovali hrubě a vulgárně, což dokládá výpověď internovaného Huga Vaníčka.¹¹⁷ Jak vyplývá se z výše uvedeného popisu, život v Želivi připomínal nápravné či vězeňské zařízení a odpovídala tomu ostatně i nemožnost volného pohybu. Řeholníci mohli opustit vyčleněné prostory internace

¹¹⁴ CHAROUZ, Jindřich Zdeněk. *Šest hrdinských let: internační tábor Želiv 1950-1956*. Želiv: Opatství Želiv, 2008, s. 15-16.

¹¹⁵ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 69-71.

¹¹⁶ ABS, fond H-718-6, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Želiv, Názory a smýšlení internovaných řeholníků ve středisku Želiv, s. 35.

¹¹⁷ ABS, fond H-718-6, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Želiv, Poznatky z převozu jezuitu Huga Vaníčka ze Želivi do Hájku, s. 178.

kromě odchodu do práce jen v ojedinělých případech, a to jen z naléhavých a neodkladných důvodů, jakým byl třeba pohřeb rodičů apod.

Počet řeholníků držených v internaci se dle potřeb měnil. Příslušné státní orgány totiž na základě evidence osob vyhodnocovaly reakční potenciál řeholníků, a tak v koordinaci s centralizačním klášterem docházelo k přesunům osob mezi zařízeními nebo mimo ně, později v souvislosti s jejich návratem do běžného života. Jeden takový přesun z oseckého kláštera do želivské internace proběhl roku 1952 na žádost velitele útvaru, kdy devět řeholníků podnikalo organizovaný odpor a údajně ovlivňovalo loajálně smýšlející spolubratry k zápornému postoji vůči režimu.¹¹⁸ Jak čas plynul, řeholníci začali pociťovat tíseň z již tak dlouhého období izolace a v bezbrannosti se pokoušeli alespoň svými postoji vzdorovat. Z průzkumu prováděném v Želivi roku 1954 vyplynulo, že se řeholníci cítili dotčeni svým držením na tomto místě a při propouštění někteří dokonce očekávali nějakou formu satisfakce za nezákonný postup vlády.¹¹⁹ Atmosféra v internaci působila na jejich obyvatele i přes pozitivní aspekt vědomí pospolitosti trýznivým dojmem zesíleným vědomím protiprávnosti a nejistotou, která z jejich pobytu zde plynula. Nucených obyvatel želivského internačního kláštera začalo postupně výrazněji ubývat až roku 1954 v souladu s plánem církevních funkcionářů. I velká část žádostí příbuzných o propuštění internovaných, která byla průběžně doručována státním orgánům, byla stále častěji vyřizována kladně, avšak netýkalo se to sledovaných jezuitů. Pomalu tím končilo nucené zadržování církevních představitelů, které ukončovalo skličující období naplněné obavami, ale výraznější obrat k lepšímu přesto nenastal, protože se nemohli nadále zdaleka cítit jako svobodní občané.

Jak už bylo zmíněno, největší počet jezuitů byl umístěn v klášteře Bohosudově a po zrušení tohoto kláštera následně v oseckém klášteře. Další menší skupiny se ale nacházely i v ostatních centralizačních klášterech. Ze členů jezuitského řádu 34 z nich prošlo internačním klášterem v Želivě, což byl v rámci řádů po salesiánech a redemptoristech třetí nejvyšší počet.¹²⁰ Ještě výmluvnější byly statistiky z let 1953 a 1954, kdy se v internaci nacházel jezuitů nejvyšší počet!¹²¹

¹¹⁸ ABS, fond H-718-3, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Osek, Opatření k 9 řeholníkům v centralizačním klášteře v Oseku, s. 145.

¹¹⁹ ABS, fond H-718-8, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Želiv, Poznatky z průzkumu ve středisku Želiv, s. 3.

¹²⁰ VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004, s. 466-467.

¹²¹ ABS, fond H-185-1, s. 81, 127.

A čísla z roku 1955 ukazovala, že jezuitů bylo v internaci dvojnásobné množství než druhých nejpočetnějších salesiánů.¹²² Statistiky vypovídají o tom, že členové Tovaryšstva Ježíšova zůstávali mezi řády ideologickými nepřáteli číslo jedna. Mezi internovanými jezuitu v Želivi byla celá řada významných osobností řádu, jmenovitě například P. Antonín Zgarbík, P. Bohumil Plaček, P. Josef Sukop, P. Karel Švela, P. František Šital, P. Bernard Pitrun nebo krátce i již zmíněný P. Leopold Škarek, který patřil k nejstarším internovaným vůbec.¹²³ Jak už bylo zmíněno a z dokumentů Ministerstva vnitra vyplývá, k jezuitům se přistupovalo odlišně oproti jiným řádům například v souvislosti s propouštěním z internace. Velká část členů řádu byla propouštěna až v posledních fázích bezprostředně před zrušením internačního kláštera.¹²⁴

Jezuité patřili z mnoha důvodů mezi řády s nejpevnějším přesvědčením a jakékoli nabídky spolupráce s režimem za příslibů přestupu do duchovní správy striktně odmítali, což byl ostatně také jeden z důvodů jejich zesílené perzekuce.¹²⁵ Takto byli mladí jezuité v Bohosudově hodnoceni kádrovým referentem církevní komise v červenci 1950: „*Bohoslovci jezuité jsou bez výjimky naprostí náboženští fanatici, zcela oddáni církevní hierarchii a Vatikánu. Po politické stránce jsou nespolehliví, ale jejich pracovní morálka je dobrá.*“¹²⁶ Podobně i v situační zprávě ze Želiva: „*Při otázkách kladených řeholníkům bylo vidět z jejich jízlivých odpovědí, že nás nenávidí, a ukázali se jako tvrdí, nebezpeční a rozhodní nepřátelé lid. demokratického zřízení.*“¹²⁷ Podle dostupných pramenů ale jezuité platili za řádovou komunitu se vzornou pracovní morálkou a spíše se vyhýbali ostré konfrontaci s vedením klášterů, přičemž poslední charakteristika se zdá trochu zavádějící, protože vždy záleželo na povaze jednotlivců.¹²⁸

Kapitolu o sběrných kláštorech nejde zakončit jinak než citátem Václava Vaška. „*Svou podstatou to byly koncentrační tábory, i když bez plynových komor.*“¹²⁹

¹²² ABS, fond H-718-8, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Želiv, Návrh na likvidaci internačního kláštera v Želivi, s. 203.

¹²³ V době internace mu bylo sedmdesát šest let.

¹²⁴ ABS, fond H-718-8, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Želiv.

¹²⁵ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 65.

¹²⁶ NA, fond SÚC, karton 83, inv. č. 109, Bohosudov, Hromadný posudek.

¹²⁷ ABS, fond H-185-1, s. 18.

¹²⁸ ABS, fond H-718-3, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Osek, Zhodnocení činnosti za rok 1952, s. 186.

¹²⁹ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 58.

Vaškovi jistě lze dát za pravdu, že nazývat místa soustředění řeholníků za kláštery je trochu vágní, avšak nazývat koncentračními tábory podobná zařízení je podle mě také nepatřičné. Svým režimem a zázemím připomínala spíše káznice či vězeňské zařízení, ale s jedním a zásadním rozdílem, řeholníci totiž neznali délku svého pobytu. Už ze samotné podstaty věci vyplývá, že soustředování celé skupiny řeholníků na jednom místě bez řádného soudu bylo v rozporu se zákonem. Právě násilné držení bez možnosti volného pohybu podle mého soudu patří k jedné z nejproblematictějších záležitostí v rámci komunistického tažení proti katolické církvi s přihlédnutím k faktu, že pro tento akt neexistovala opora v legislativě. Vypracoval se pouze návrh na nucený pobyt v centralizaci, ale vzhledem k problematičnosti nikdy nevešel do praxe.¹³⁰

¹³⁰ ABS, fond H-185-1, s. 35.

7. Proměny církevní politiky v letech 1950 až 1956

Po izolování řeholníků, biskupů a problémových duchovních nabyla komunistická moc přesvědčení, že církev je ochromena, státu podřízena a žádné větší nebezpečí pro společnost již nepředstavuje.¹³¹ Realita tomuto popisu ostatně odpovídala. Drobné změny nastaly v rámci církevní politiky státu. Roku 1951 ukončila svou činnost církevní rada ÚV KSČ a v čele Státního úřadu pro věci církevní nahradil Alexeje Čepičku Zdeněk Fierlinger a ten razil k církvím o něco mírnější kurz.¹³² Za jednoznačný neúspěch mohla státní moc považovat snahy o přetáhnutí duchovních na svou stranu, protože takovou nabídku přijali jen jednotlivci.

V průběhu následujících tří let začal stát v boji proti církvím přehodnocovat své hlavní priority. Bylo potřeba od představitelů katolické církve obrátit pozornost na samotné věřící, kterých se zatím dosavadní politika tak zásadně nedotkla jako v případě jejich duchovních pastýřů. Roku 1952 se v nejvyšších patrech politiky začalo otevřeně mluvit o novém kurzu církevní politiky a započal tzv. zápas o věřící.¹³³ Velká část věřících katolíků, především v religiózně silnějších oblastech Československa, totiž navzdory církevní politice státu zásadně nezměnila svůj náboženský způsob života a téměř netknutý byl i jejich postoj k režimu, k němuž zastávali ve velké většině pasivní až odmítavé stanovisko. Stát si uvědomoval, že této otázce zatím nevěnoval přílišnou pozornost, a to se mělo právě tehdy změnit. Novým cílem se stal boj proti náboženství jako ideologii a propagace ateismu jako jediného správného světového názoru.¹³⁴

Zatím málo diskutovaným problémem zůstávala otázka konečné likvidace některých doposud fungujících ženských řádů po Akci „Ř“ proběhlé ve dvou etapách v létě roku 1950. Po zásahu byly řeholnice odvezeny do centralizačních klášterů, jejichž počet se však neustále měnil a některé z nich pro ně byly uvolněny po

¹³¹ PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Pod kuratelou moci: církev na Slovensku v letech 1953-1970*. Bratislava: Veda, 1999, s. 29.

¹³² CHAROUZ, Jindřich Zdeněk. *Šest hrdinských let: internační tábor Želiv 1950-1956*. Želiv: Opatství Želiv, 2008, s. 5-6.

¹³³ PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Pod kuratelou moci: církev na Slovensku v letech 1953-1970*. Bratislava: Veda, 1999, s. 33.

¹³⁴ PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Štátna moc a církev na Slovensku 1948-1953*. Bratislava: Veda, 1997, s. 262.

počátečním využití při centralizaci řeholníků.¹³⁵ Ačkoliv bychom mezi akcemi „K“ a „Ř“ našly shodné rysy, velký rozdíl mezi nimi tkvěl v tom, že Akce „Ř“ se nedotkla plošně všech řeholnic. Část z nich totiž pracovala ve zdravotnictví a představovaly vítanou pracovní sílu.¹³⁶

Velkým neuralgickým bodem církevní politiky nadále zůstávala nedořešená otázka legalizace zásahu proti církevním řádům a kongregacím. Nutno přiznat, že stále neexistoval právní podklad, podle kterého by představitelé řádů mohli být drženi v centralizačních a internačních klášteřích. To ostatně přiznali i sami komunisté roku 1954, když se připravovalo zrušení internace jako „*neudržitelného protizákonného stavu*“.¹³⁷ Z dokumentů Státního úřadu pro věci církevní roku 1952 také vyplývá, že snahou bylo prohlásit řehole za nelegální na základě existence zákona č. 68/1951 Sb. o dobrovolných organizacích a shromážděních.¹³⁸ Zároveň však státní moc dlouho otálela s přechodem řeholníků do civilního života, protože se obávala jejich mobilizačního úsilí. A navíc aktéři církevní politiky se nadále drželi leninské zásady, že revoluční principy v zájmu společnosti stojí nad všemi platnými zásadami, a nehodlali toto své stanovisko přehodnocovat.¹³⁹

Začátkem roku 1953 se začalo připravovat definitivní potvrzení likvidace řeholního života v Československu. Zbylé řeholnice se měly vzdát svých řeholních povolání, například odložením svých řeholních šatů, a postavit se po bok svých mužských protějšků, kteří formálně již tři roky neexistovaly. Tato Akce „B“, jak byla administrativně nazvána, se měla okrajově dotýkat i mužských řeholí v tom smyslu, že mělo dojít k jistým omezením v budovách jejich soustředění, a hlavně všechny řeholní řády se měly formálně postavit mimo stav legality, a tím přiblížit jejich přesun do civilního života. Řeholní stav se měl stát reliktem minulosti a zcela vymizet. Státní moc vysvětlovala, že řehole měly za své poslání pomáhat druhým, ale v průběhu svého působení začaly ve společnosti kořistit a stávaly se jejím nežádoucím prvkem. V dokumentech Státního úřadu pro věci církevní byla

¹³⁵ BALÍK, Stanislav a HANUŠ Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 178.

¹³⁶ STRÍBRNÝ, Jan, ed. *Církevní procesy padesátých let*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 174.

¹³⁷ ABS, fond H-185-1, s. 124.

¹³⁸ ABS, fond H-185-1, s. 23.

¹³⁹ SKŘIVÁNEK, František. *Majetkoprávní aspekty likvidace řádů římskokatolické církve v roce 1950*. In: Lamparter, M. (red.). *Církev a stát: sborník příspěvků z 3. ročníku konference*. Brno: Masarukova univerzita, 1998, s. 41.

řeholníkům jako ostatně všem obyvatelům země zaručena náboženská svoboda, která jim měla umožnit vykonávat duchovní činnost jiným způsobem.¹⁴⁰ Tento bod byl problematický hlavně tím, že si protirečil s přístupem, který byl v praxi uplatňován. Počátek realizace Akce „B“ byl plánován na 1. července 1953, avšak několik dní před tímto datem byla akce odvolána. Důvodem byla vnitropolitická i mezinárodní situace v souvislosti s měnovou reformou a nedávnou smrtí sovětského vůdce Stalina, která znamenala politické zemětřesení.¹⁴¹

Destalinizace se projevila i v československé politice. Novým předsedou Státního úřadu pro věci církevní se stal roku 1953 Jaroslav Havelka, v jehož čele církevní politika zaznamenala opět obrat k mírnějšímu kurzu. Otázka řádů zůstala sice nedořešena, ale přistupovalo se již k dílčím změnám. Téhož roku došlo ke zrušení přeškolovacího střediska v Hájku, který se zdál neefektivní a z velké části málo účelný.¹⁴² Dalším počinem bylo snižování počtu centralizačních klášterů, což už byl proces trvající delší dobu. Na jaře roku 1953 ukončil svou činnost oseký klášter a zbyl jediný fungující v Králíkách.¹⁴³ I režim v tomto zbylém centralizačním zařízení doznal změn a byl upraven na mírnější, a to tak, že se například zvětšila interakce řeholníků s okolním světem, ale oproti původním plánům se neměla zmírnit ostraha objektů.¹⁴⁴ Byli zde postupně drženi jen problematičtější řeholníci a jiní, vesměs bez trestních prohršků byli postupně propouštěni do civilního života. V souvislosti s tím se jeho jediným konkurenčním zařízením stal internační klášter v Želivě. Propouštění navíc nemělo být úspěšáno, a to i kvůli volbám do Národního shromáždění roku 1954, při nichž mohli řeholníci protistátně agitovat.¹⁴⁵

V plánu církevní politiky na rok 1955 byla likvidace všech centralizačních klášterů, což se s výjimkou Králík podařilo.¹⁴⁶ Zrušen měl tak být i želivský internační klášter.¹⁴⁷ Část reakčnějších internovaných měla být přesunuta do Králík, přičemž u jezuitů se toto opatření jako jediného řádu týkalo všech členů. V rámci Akce „Pater“ totiž byly zjištěny protistátní aktivity, které vyvíjeli primárně

¹⁴⁰ NA, fond SÚC, karton 6, inv. č. 61, Akce „B“, Argumentace k Akci „B“, s. 1-4.

¹⁴¹ BALÍK, Stanislav a HANUŠ Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, s. 181.

¹⁴² NA, fond SÚC, karton 83, inv. č. 109, Hájek, s. 1.

¹⁴³ ABS, fond H-718-3, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Osek, Přesun řeholníků–zpráva, s. 223.

¹⁴⁴ ABS, fond H-185-1, s. 127.

¹⁴⁵ ABS, fond H-185-1, s. 99.

¹⁴⁶ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 74.

¹⁴⁷ ABS, fond H-718-8, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Želiv, Zrušení internace řeholníků, s. 86.

propuštění členové řádu, ale měli se do nich zapojit i internovaní. Jezuité proto měli zůstat pod dohledem až do vyšetření a přezkoumání celého případu.¹⁴⁸ Propouštění řeholníků bylo několikrát odloženo z důvodu nových zjištění jejich ilegálních aktivit, zvláště v řadách jezuitů a salesiánů.¹⁴⁹ Celková pracovní morálka soustředěných se dle církevního odboru od roku 1956 zhoršovala, protože řeholníci očekávali brzké propuštění a zvyšovali aktivitu. Navíc jako nedostatečná byla hodnocena ostraha objektu.¹⁵⁰ Přes všechny tyto peripetie zůstal centralizační klášter v Králíkách v činnosti až do roku 1960, kdy byl objekt předán pod správu Charity.¹⁵¹

Rok 1956 znamenal další mezník. Tohoto roku byl zrušen Státní úřad pro věci církevní a církevní politika se dostala do kompetence Ministerstva školství a kultury, pod nímž byl zřízen speciální Odbor pro věci církevní.¹⁵² Tento krok se nezdál být tak zásadní pro celkový vývoj, ale každopádně potvrzoval dlouhodobější trend, že ostrá církevní politika pomalu ztrácela na zřeteli. Proměny církevní politiky státu po roce 1953 však nutně neznamenaly zlepšování postavení církvi a jejich představitelů. Například otázka perzekuce je jedním z názorných příkladů, že k podobným soudům je potřeba přistupovat velmi obezřetně.

Přestože tažení proti řeholím nikdy nebylo dotaženo do úplného konce, ochromit řeholní život se formálně podařilo. Československo se zařadilo mezi státy východního bloku, kde byla řádová činnost prohlášena za nelegální.¹⁵³ Taková situace panovala například i v nedalekém Maďarsku, ale tam existovaly jisté výjimky plynoucí z ústupků. Odlišná situace naopak zůstávala v Polské lidové republice, kde nebývale velký vliv katolické církve ve společnosti neumožňoval razantnější zásahy.¹⁵⁴ Postavení řeholních komunit v Československu se dá srovnávat leda jen se situací v Rumunsku a Albánii, přičemž poslední jmenovaná země je typickou

¹⁴⁸ ABS, fond H-718-4, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Králíky, Řeholníci z IK Králíky – zpráva, s. 157-158.

¹⁴⁹ ABS, fond H-718-4, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Králíky, Zpráva o propouštění řeholníků z CK Králíky, s. 207.

¹⁵⁰ ABS, fond H-718-4, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Králíky, Sdělení poměrů centralizačního kláštera řeholníků v Králíkách, s. 219.

¹⁵¹ ABS, fond H-718-4, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Králíky, Zpráva o propouštění řeholníků z CK Králíky, s. 283.

¹⁵² PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953*. Bratislava: Veda, 1997, s. 45.

¹⁵³ VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2004, s. 476.

¹⁵⁴ CHENAUX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989): od Lenina k Janu Pavlu II.* Praha: Rybka Publishers, 2012, s. 138.

ukázkou komunistické země s nejrazantnější perzekucí církve v Evropě.¹⁵⁵ V následující kapitole bude blíže popsáno, jaké jiné formy perzekuce se dočkaly mužské řeholní řády v českých zemích, pokud se zrovna nenacházely ve soustředovacích kláštorech.

¹⁵⁵ Srov. CHENAUX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989): od Lenina k Janu Pavlu II.* Praha: Rybka Publishers, 2012.

8. Trestní postih členů řádu

Řeholníci v průběhu padesátých a šedesátých let prošli celou řadou nápravných, vězeňských či jiných zařízení. Část z nich se tam dostala po vykonstruovaných procesech a jiní bez řádného soudu. Sběrné kláštery představovaly po dobu své existence jakási provizorní centra řeholního života, kde se soustředění řeholníci nadále snažili pěstovat a uchovávat svá řeholní poslání. Obtížnější podmínky však panovaly ve věznicích a táborech nucených prací, kam bylo také mnoho řeholních bratrů umístěno a nutno přiznat, že se často jednalo o intelektuální výkvět církve.

Roku 1950 došlo k úpravám vězeňského řádu, kde se v mnohém upouštělo od dosavadní náboženské praxe ve věznicích a pracovních táborech.¹⁵⁶ S příchodem duchovních, tentokrát již v pozici vězňů, dostala zdejší duchovní činnost jiný rozměr. Nejenom, že se vězni z řad církevních představitelů, duchovních či řeholníků stali oporou ostatních vězňů, ale oni sami vnášeli do pobytu skutečného náboženského ducha. Využívali k tomu zdejší provizorní podmínky a riskovali, že jejich tajná činnost vyjde najevo. Jak uvádí svědectví z prostředí československých věznic, náboženský život měl různé podoby. Sloužily se bohoslužby, konaly meditace, vedly přednášky a diskuse či duchovní rozhovory. Vězňové vše konali v co největším utajení během společných setkání, což bylo nejčastěji při práci.¹⁵⁷ Jistou bariéru představovaly časté izolace, které se týkaly hlavně vězeňských cel či tzv. korekcí v pracovních táborech. Zkušenost z pobytu zde ale třeba pro samotné řeholníky mohla znamenat vítané spirituální obohacení.

Mezi vězeňská zařízení, kam byli řeholníci umístováni, patřily Bory, Mírov, Valdice či Leopoldov a z pracovních táborů Jáchymov, Vojna u Příbrami či Rtyně v Podkrkonoší.¹⁵⁸ Namáhavá fyzická práce spojená mnohdy i se zdravotně nevhodnými pracovními podmínkami při těžbě uranové rudy byla pro řeholníky jistě martyriem. Jak byli mnohdy indisponováni po fyzické stránce, o to silněji byli vybaveni po stránce duchovní. Vězňění jezuité díky zkušenostem z formace a exercicií poskytovali tolik kýženou duchovní službu, a stávali se také prostředníky

¹⁵⁶ SYNEK, Jan. *Svobodni v nesvobodě: náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu*. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 48.

¹⁵⁷ ONDOK, Josef Petr. *Muklovský Vatikán*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005, s. 73.

¹⁵⁸ SYNEK, Jan. *Svobodni v nesvobodě: náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu*. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 82-99.

mezináboženského dialogu, čímž předbílali svou dobu. Jednou z nejvýznamnějších osobností Tovaryšstva se stal P. Adolf Kajpr, který byl odsouzen již při monstrprocesu s představiteli řeholních řádů roku 1950. Ačkoliv sám se cítil být takovým křesťanským socialistou, jelikož zdůrazňoval sociální spravedlnost, dával náboženství a materialistický komunismus do příkrého protikladu.¹⁵⁹ Svým okolím byl popisován jako skutečný autentický křesťan, své duchovní poslání bral velmi vážně, a hlavně ho dokázal formulovat srozumitelně. Nejdéle pobýval v leopoldovské věznici, kde se stal doslova duchovním vůdcem a vězni ho vyhledávali k duchovním rozhovorům.¹⁶⁰

I přes rozptýlenost a další nepříznivé podmínky jako formální nefunkčnost řeholních komunit byli jezuitští bratři vytrvale přesvědčeni o pokračování svého působení.¹⁶¹ Řeholníci svou náboženskou autenticitou inspirovali mnohé neřádové duchovní ke vstupu do řeholního stavu.¹⁶² I v nelehkých podmínkách vězení došlo během této doby ke kněžským svěcením a řeholním formacím. Například výše zmíněný P. Adolf Kajpr takto dovedl svého žáka Jaroslav Pilíka ke vstupu do jezuitského řádu.¹⁶³ Jiný jezuita, Jan Rybář završoval svá teologická studia a přijal kněžské svěcení ve valdické věznici obklopen biskupy.¹⁶⁴ A P. František Pevný byl zase dle vlastních vzpomínek vlivem spoluvězňů inspirován ke vstupu do Tovaryšstva Ježíšova.¹⁶⁵ Z jednotlivých příběhů lze vyvodit, že ve vězeňských celách tvořili řeholníci a duchovní specifickou skupinu trestanců, která jiným vězňům poskytovala útěchu, suplovala chybějící kaplanskou službu a navíc díky silně zakořeněnému náboženskému přesvědčení tyto osoby snášely martyrium v porovnání s jinými odsouzenými relativně dobře.

Komunistickému režimu, jakkoliv se snažícímu zlikvidovat řeholní život, se ho tedy nepodařilo zcela utlumit a podchytit jeho novou činnost, ba co víc, dokonce musel čelit i novým vstupům do řádu, a navíc v místech nejostřejšího dohledu! Pro

¹⁵⁹ NOVOTNÝ, Vojtěch. *Maximální křesťanství: Adolf Kajpr SJ a list Katolík*. Praha: Karolinum, 2012, s. 221.

¹⁶⁰ SYNEK, Jan. *Svobodni v nesvobodě: náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu*. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 90.

¹⁶¹ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny České provincie T.J. v době komunistického útlaku v letech 1950-1990*. Praha: Societas, 1995, s. 104.

¹⁶² SYNEK, Jan. *Svobodni v nesvobodě: náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu*. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 126.

¹⁶³ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 91.

¹⁶⁴ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 3, Církev vězněná, 1950-1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 262.

¹⁶⁵ VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 279.

vězně samotné bylo nejhorší dlouho trvající odloučení od společnosti. I přes ojedinělost návštěv je dokázali využít k tlumočení svých poselství, ke kterým dospěli při úvahách na společných setkáních, a právě návštěvníci se měli stát posly vzkazů jiným řádovým členům na svobodě.¹⁶⁶ V případě Tovaryšstva se tyto kontakty navenek staly pro řádové členy osudným z důvodu jejich zesilujících intenzit, a hlavně vlivem činnosti člena řádu spolupracujícího se státní mocí, jak bude popsáno v následující kapitole. Věznění na mnohých řeholnicích podepsalo svou daň v podobě zhoršeného zdravotního stavu, část z nich si z pracovních táborů odnesla doživotní zdravotní následky a několik z nich také ve věznici zemřelo, z jezuitů byl mezi nimi i zmíněný P. Adolf Kajpr či P. Antonín Zgarbík.¹⁶⁷

Lze konstatovat, že jezuitský řád si prošel černým obdobím paradoxně i v období postupného politického uvolňování. Důvodem bylo propuštění do civilního života, kdy se řeholníkům po dlouhé době náhle naskytly příležitosti navazovat staronové kontakty a rozšiřovat svůj okruh působnosti, ale vše v mezích ilegality.

¹⁶⁶ NOVOTNÝ, Vojtěch. *Martyr Christi: P. Adolf Kajpr SJ (1902-1959)*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020, s. 213.

¹⁶⁷ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny České provincie T.J. v době komunistického útlaku v letech 1950-1990*. Praha: Societas, 1995, s. 137.

9. Od rozptýlení řeholníků po pokusy o obnovení činnosti

Propouštění řeholníků ze sběrných klášterů do civilního života nastávalo ve více etapách, často po měsících, a nejvíce zesílilo v polovině 50. let v souvislosti se změnami vnitropolitické situace spojené se zmírňováním represí vůči církvím. Bylo by nesprávné si myslet, že rušením soustředěvacích klášterů a nástupem řeholníků do civilních zaměstnání byla otázka řeholní činnosti jednou provždy vyřešena. Státní orgány sice chtěly skoncovat s protiprávním držením řeholníků, ale byly si zároveň dobře vědomy nového nebezpečí. Když se řeholníci po několika letech izolace ocitli zpět ve společnosti, snažili se mnozí v utajení obnovit svou činnost a začali navazovat staronové kontakty, které jim byly dlouho zapovězené. Z tohoto důvodu represivní činnost řeholníků pokračovala a zhruba od roku 1955 opět zesilovala. Problematické osoby byly sledovány bezpečnostními orgány a započala nová vlna zatýkání a procesů. Názorným příkladem zesílených aktivit v tomto období jsou vazby jezuita P. Jana Nevtípila a se spleťostí jeho kontaktů se členy řádu si nevěděly rady ani státní orgány.¹⁶⁸

Část řeholníků mohla odejít i do duchovní správy, jak ostatně komunistická moc deklarovala, a alespoň tím kompenzovat nemožnost oficiálního řeholního působení. Někteří jedinci podobné nabídky striktně odmítli s odůvodněním, že nechtějí nijak přisluhovat vládnoucímu režimu, a další část byla spíše zdrženlivá. Jiní se rozhodli nabídku s jistými rozpaky přijmout, jelikož byli rádi za jakoukoli možnost náboženské činnosti. Museli ale projít prověrkou státních orgánů a ke své duchovní činnosti získat státní souhlas, což se ne všem podařilo vzhledem k jejich problematickému kádrovému hodnocení.

Roku 1958 vydal ÚV KSČ hlášení, ve kterém nabádal státní orgány k opatrnosti vůči katolické církvi zesilující svou aktivitu. Velká pozornost měla být věnována právě řeholníkům, kteří se tajně snažili obnovit své struktury a svými aktivitami komplikovali plány na úplnou ateizaci země, která byla hlavní metou komunistických snah. Zvláště po konfliktních událostech v Maďarsku a Polsku se státní aparát obával dalšího údajného politického vměšování Západu do států střední Evropy.¹⁶⁹ Prostředkem, jak se tomu mělo zamezit, měla být kromě sledování

¹⁶⁸ ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 4030 MV (Jan Nevtípil).

¹⁶⁹ Archiv ÚV KSČ, fond D, dopis 3.10.1958.

nepohodlných osob či případné následné perzekuce také větší agitace a zapojení církevních představitelů do Mírového hnutí katolického duchovenstva.¹⁷⁰

Komunistickému režimu se podařilo získat ke spolupráci jen malou část duchovních a z toho řeholníků ještě menší počet. Díky své silné řeholní disciplíně a jisté autonomii v církevních strukturách více vzdorovali těmto tlakům, přesto však malá část z nich vystoupila proti proudu a nabídku ke spolupráci přijala. Jeden z nejznámějších příkladů kolaborace s režimními orgány byla spolupráce kněze a řeholníka – benediktina P. Adolfa Ungra s StB, který je sám považován v katolickém prostředí i z důvodu předcházející spolupráce s gestapem za velice kontroverzní osobu. Jako prorežimní kněz se účastnil Akce „VK“ a obohatil se některými liturgickými předměty z vyklizovaných klášterů.¹⁷¹ I v době pozdějšího věznění z důvodu několika spáchaných trestních činů si zachoval pověst zrádce, jelikož ve vězení donášel na jiné duchovní. Nakonec i po amnestii byl činný v udávání kněží a řeholníků a stal se aktivním spolupracovníkem StB, byť i u režimu platil za chorobně silného prospěcháře překypujícího arogancí.¹⁷² I takový typ řeholníka bylo možné v českém katolickém prostředí nalézt, a přestože případ P. Ungera je poněkud specifitější, tak nabourává stereotypní vnímání řeholníka a zároveň dokládá, že především povahové vlastnosti hrály důležitou roli v jednání každého z nich.

Dalším z příkladů spolupráce s režimem, tentokrát v řadách jezuitského řádu, je případ scholastika Jaroslava Vančury. Po Akci „K“ absolvoval přeškolovací kurzy v Hájku a po propuštění začal hrát dvojí hru. Stal se spolupracovníkem StB a zároveň byl ve styku se svými spolubratry, se kterými se podílel na protistátních aktivitách. Z těchto důvodů byl pak roku 1955 odsouzen do vězení, ale tam opětovně započal ve spolupráci, která pokračovala i po propuštění na svobodu.¹⁷³ Takto byla zpětně hodnocena jeho činnost StB: „*Lubor*¹⁷⁴ se projevuje jako naprosto oddaný spolupracovník a v některých případech bylo nutné brzdit jeho iniciativu, aby nebyl

¹⁷⁰ Mírové hnutí katolického duchovenstva působící v Československu v letech 1950–1968 bylo uskupení katolíků s posvěcením státu, které se snažilo kooperovat s komunistickým režimem a zároveň sdružovat katolickou reprezentaci. Mezi nejznámější představitele patřil Josef Plojhar, který byl i předsedou hnutí.

¹⁷¹ BÁRTA, Milan. *Člověk v soukolí STB*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 120.

¹⁷² BÁRTA, Milan. *Člověk v soukolí STB*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 100-133.

¹⁷³ ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 1968 MV, Jaroslav Vančura, Rozsudek Nejvyššího soudu, s. 67-70.

¹⁷⁴ Jaroslav Vančura vystupoval jako agent s krycím jménem „Lubor“.

dekonspirován.“¹⁷⁵ Na základě jeho výpovědí a dalších poznatků lze usuzovat, že zřejmě nebyl člověkem pevného přesvědčení, ale rozhodně nebyl bezcharakterní osobností a dokonce měl prý i smysl pro spiritualitu. Zdá se tedy, že na základě životních zkušeností a společensko-politických proměnách se spíše jen nechal zlákat různými svody doby a prostředí, ve kterém žil.

Pohnutek ke spolupráci řeholníků se státními orgány mohla být celá řada. Konkrétní jiné případy ukazují, že tím chtěli například skrývat svou homosexuální orientaci, jiní se chtěli co nejdříve vrátit zpět do duchovní služby a další, především mladší jedince, zase lákala možná kariéra vedená velkými osobními ambicemi.¹⁷⁶ Verbování řeholníků k spolupráci probíhalo i na půdě sběrných klášterů, kde byli vytipováni neproblematičtí jedinci, ale jen zlomek z nich nabídky přijal. Například v centralizačním klášteře v Králíkách se vyskytl případ, kdy dostal řeholník za úkol donášet na své spolubratry.¹⁷⁷

Členové jezuitského řádu zůstali i nadále jedním z nejvíce sledovaných skupin katolické církve a mužských řeholních řádů. Roku 1954 před jejich aktivitami varovala StB ve svém krajském oběžníku. „*Z celkových dosavadních poznatků je jasné, že jezuité jsou nejreakčnějším a nejnebezpečnějším řádem. Je proto nutné z hlediska státobezpečnostního jim věnovat daleko větší pozornost než dosud.*“¹⁷⁸ Sami jezuité začali brzy po propuštění ze sběrných klášterů s tajnou obnovou vnitřních struktur. Z vězení uniklo přání provinciála P. Františka Šilhana, ve kterém nabádal ke stmelení jezuitské provincie, pokračování v kněžských svěceních studujících řeholníků a zachování řeholního života v maximální míře, aby se provincie vyvarovala hromadným výstupům z řádu.¹⁷⁹ Z pověření P. Bohumila Plačka se brzy stal P. Jan Pavlík tajným provinciálem jako náhradník za vězněného P. Františka Šilhana.¹⁸⁰

Aktivity vyvíjené řeholníky neunikly pozornosti státním orgánům. Už roku 1955 proběhl proces s P. Františkem Jochem a téhož roku další před Ostravským

¹⁷⁵ ABS, sbírka Svazky tajných spolupracovníků, svazek č. 695694 (Jaroslav Vančura), s. 44.

¹⁷⁶ VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2004, s. 414-419.

¹⁷⁷ ABS, fond H-718-8, Akce „K“, Evidence klášterů, CK Želiv, Návrhy na pohovory s řeholníky v Želivu, s. 187.

¹⁷⁸ ABS, sbírka Objektové svazky, Správa Státní bezpečnosti Ústí nad Labem č. 333, Jezuité – správa, s. 27.

¹⁷⁹ ABS, fond H 471-2 (František Šilhan), s. 2.

¹⁸⁰ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 98.

krajským soudem nazvaný Pavlík a spol. s hlavním představitelem P. Janem Pavlíkem.¹⁸¹ Hlavním bodem obžaloby byla obnovená řádová činnost, kdy se řeholníci scházeli v jednom z bytů v krajských či jiných velkých městech a připravovali tajná svěcení noviců a dále vytvořili speciální peněžní fond pro řeholní účely.¹⁸² Nutno podotknout, že při proviněních bylo často poukazováno na porušování zákona O maření dozoru nad církvemi.¹⁸³ Další proces pak byl veden například s magistrem noviců P. Janem Formánkem.

Též centralizační klášter v Králíkách, který se v posledních letech své existence na konci padesátých let stal místem pobytu mnoha pro režim problematictějších členů Tovaryšstva Ježíšova, se díky uvolňujícímu se režimu a menší ostraze objektu stal vhodným místem setkávání a navazování nových kontaktů. Pravidelně v neděli se tam konala setkání, která sami řeholníci nazývali tzv. nedělní rekreací.¹⁸⁴ Ve skutečnosti však na těchto schůzkách suplovali nemožnost plnohodnotného řeholního působení a pod vedení P. Antonína Zgarbika se pokusili obnovit zpřetrhané struktury řádu. Zároveň chystali plány na další působení po propuštění z centralizace a vytvořili jakousi posloupnost, kdo by řád ilegálně vedl v případě zatčení dalších členů.¹⁸⁵ V každém regionu se měla vytvořit skupina řádových členů, která by pokračovala ve své činnosti a dále třeba pomáhala novicům dokončovat studia, aby zůstala zachována kontinuita řádu. Řeholníci všechna setkání konali v utajení, ale s vědomím, že mohou být odhaleni. Setkání chtěli případně odůvodňovat prohlášením, že tato jejich neoficiální činnost není právně zakázána. Přesto však jim mohlo být jasné, že by jim podobné argumenty byly pro případ odhalení stejně marné.

Rozptýlení řeholníků ve společnosti způsobilo dominový efekt a zavdalo novou záminku k perzekuci řeholníků. Státní bezpečnost využila již osvědčených metod při hledání záminek ke sledování a následnému zatčení. Ke spolupráci získala část osob blízkých církevním kruhům či osoby uvnitř církve samotné včetně již

¹⁸¹ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 95.

¹⁸² ABS, sbírka Objektové svazky, Správa Státní bezpečnosti Hradec Králové č. 174, Situační zpráva ve Východočeském kraji za rok 1970, Problematika římskokatolických řádů, s. 85.

¹⁸³ Trestní zákon § 173 zákona č. 86/1950 Sb. v letech 1950–1961 a posléze od roku 1962 § 178 zákona č. 140/1961 Sb. byl lidově přezdíván „mařena“ a stal se základem pro perzekuci církevních představitelů.

¹⁸⁴ ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 1434/5, František Šítal, Protokol o výsledku s obviněným Františkem Šítalem, s. 732-788.

¹⁸⁵ ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 1434/27 OV, Josef Sukop, Protokol o výsledku svědka, s. 77.

zmíněného Jaroslava Vančury. V době výkonu svého šestiletého trestu¹⁸⁶ v Leopoldově navázal roku 1957 opětovnou spolupráci s StB a donášel na spolubratry Šilhana, Kajpra a Pavlíka. Po následném propuštění byl v letech 1958 a 1959 zaúkolován shánět pro StB informace o rozdrobené jezuitské komunitě na svobodě, a jelikož se stále těšil důvěře své církevní obce, získal cenné poznatky o aktuálním působení jezuitů. Rozpaky nad Vančurovou osobou v té době vznášel z Tovaryšstva snad jen P. Jan Pavlík.¹⁸⁷ Hlavním Vančurovým úspěchem byl nově navázaný kontakt s tajným provinciálem P. Antonínem Zgarbíkem pobývajícím v té době v Králíkách, kterému tlumočil pokyny od vězněného Šilhana týkající se vytvoření tajných řeholních struktur. Zároveň ho žádal o možnost dokončení svých studií. Vančurovým přičiněním, za což mu státní orgány vděčily velkou měrou, byla během roku 1959 v českých zemích rozkryta skupina Tovaryšstva Ježíšova, nařčena z tajného pokračování řádové činnosti, protistátních aktivit a následně došlo k zatčení 40 členů řádu.¹⁸⁸ Důvěra ve Vančurovu osobu mezi členy řádu však postupně upadala a nedůvěra v jeho osobu zesílila zvláště po amnestii roku 1960.¹⁸⁹ Z těchto důvodů tak během šedesátých let jeho infiltrace do jezuitského dění pozbývala na významu.

Přítěžující okolností při rozkrývání jezuitské skupiny se navíc stala odhalená *Akta generální kongregace*, což byl dokument od generálního představeného řádu Janssense, tajně dovezený do Československa z Polska slovenským jezuitou. V něm byli českoslovenští jezuité nabádáni, aby nadále vytrvali ve své činnosti a konkrétně v něm byly nastíněny možnosti působení. Zároveň generální představený jezuitů ujišťoval, že mohou vstupovat do duchovní správy, protože to byla zároveň jedna z mála jejich možných legálních uplatnění.¹⁹⁰ Právě země socialistického bloku, kde církev nečelila takové míře perzekuce a omezení ze strany státu, se staly cíli cest církevních představitelů z Československa a církevní struktury v těchto zemích se staly možnými spojkami ve zprostředkování kontaktů s Generální kongregací a dalšími církevními institucemi v západním bloku.

¹⁸⁶ Rozsudek osmi let vězení z roku 1955 mu byl zmírněn na šest let. Z důvodu spolupráce propuštěn předčasně.

¹⁸⁷ ABS, sbírka Svazky tajných spolupracovníků, svazek č. 695694 (Jaroslav Vančura), s. 44. „*S Luborem je to nějaké divné*“. Obdobné pochyby měl i vězněný Jan Anastáz Opasek.

¹⁸⁸ ABS, sbírka Svazky tajných spolupracovníků, svazek č. 695694 (Jaroslav Vančura), s. 30.

¹⁸⁹ ABS, sbírka Svazky tajných spolupracovníků, svazek č. 695694 (Jaroslav Vančura), s. 64.

¹⁹⁰ ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 1434/13 OV, Alois Dlugi, Protokol o výslechu s obviněným Aloisem Dlugim, s. 98-100.

Záminkami k zahájení velké vlny zatýkání byly ještě další konkrétní zjištění. Dle vyšetřovacích protokolů například bohoslovec Vladimír Kolář jako zástupce vedoucího Svazarmu v Praze zaměřoval výchovu nejmladších dětí na výchovu v junáckém duchu.¹⁹¹ Avšak i samotné schůzky či kontakty s trestně stíhanými osobami byly podezřelé a Státní bezpečnosti se celkem dařilo podchytit vzájemné interakce mezi řeholníky rozptýlenými ve společnosti. Dalším častým proviněním byl poslech ilegálního rozhlasu nebo distribuce či držení nelegálních tiskovin a literatury.

V březnu 1960 se pak konal před Ostravským krajským soudem proces, který se v leccm mohl srovnávat s monstrprocesy začátku padesátých let, protože tresty dosahovaly výše až šestnácti let.¹⁹² Nejvyšší trest dostal sám údajný vedoucí skupiny a tajný jezuitský provinciál P. Antonín Zgarbík na základě obvinění, že narušoval řádný průběh probíhající Katolické akce.¹⁹³ Pod tímto obviněním byla kamuflována celá řada dalších provinění, která byla zjištěna při skoro rok trvajícím trestním řízení, při němž bylo vyslýcháno velké množství osob a nalezena celá řada důkazného materiálu včetně tiskovin odkazujících na protistátní smýšlení obviněného.¹⁹⁴ S přihlédnutím k politické situaci dané doby se trest pro Zgarbíka jako údajné hlavě celé odhalené jezuitské skupiny zdál skutečně drakonický. Nová vlna procesů se nyní konala za jiných podmínek než při monstrprocesu Machalka a spol., ale v podobném duchu. Procesy hlavně tentokrát nebyly medializovány jako v případě zmíněného monstrprocesu před deseti lety.

Rok 1960 nezačal zpočátku pro Tovaryšstvo Ježíšovo v českých zemích vůbec dobře, ale následně vlivem politických událostí lze hovořit o jistém bodu obratu. Po výše uvedeném největším procesu s tajnými příslušníky řádu jezuitů v prvních měsících roku následovaly v průběhu roku ještě další, ale už o poznání menší.¹⁹⁵ Ve výroční den, 9. května 1960 proběhla doposud nevídaná amnestie politických vězňů.¹⁹⁶ Poněkud opožděně reagovala na uvolňování politické

¹⁹¹ ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 1434/13 OV, František Flamík, Protokol o výsledku s obviněným Františkem Flamíkem, s. 37.

¹⁹² PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny České provincie T.J. v době komunistického útlaku v letech 1950-1990*. Praha: Societas, 1995, s. 113-115.

¹⁹³ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 99-100.

¹⁹⁴ ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 1434/1 OV (Antonín Zgarbík).

¹⁹⁵ Na konci dubna probíhal například proces Sitkey a spol.

¹⁹⁶ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 3, Církev vězněná, 1950-1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 254.

atmosféry a do jisté míry předznamenávala následující dekádu. Amnestie roku 1960 se však nedotkla všech perzekuovaných duchovních a řeholníků. Ve vězeních a nápravných zařízeních zůstaly potenciálně nejreakčnější osoby. Část z nich byla propuštěna na další amnestii roku 1962 a jiní, mezi nimi třeba formální provinciál řádu jezuitů František Šilhan, byli propuštěni až při amnestii roku 1965.¹⁹⁷ Ani v šedesátých letech neunikli řeholníci pozornosti státních orgánů, ale situace byla oproti padesátým letům o poznání klidnější. I po květnové amnestii roku 1960 proběhlo několik nových procesů, například s P. Janem Rybářem či P. Václavem Pitrunem, ale jejich tresty byly zásluhou dalších amnestií zrušeny.¹⁹⁸

Zatím nebylo zmíněno o zahraničních členech Tovaryšstva Ježíšova. Ačkoliv činnost řádu v zahraničí není předmětem této práce, je nutné ji krátce nastínit a zaměřit se spíše na kontakty s českou provincií. Z důvodu zahraničního studia řádových členů zůstaly konexe se zahraničními řádovými komunitami dlouhodobě stěžejní. Generálním představeným v období mezi lety 1946 a 1964 byl belgický jezuita Jean-Baptiste Janssens.¹⁹⁹ Česká komunita v demokratickém zahraničí byla mezi sebou v čilém kontaktu, a jak vyplývá z korespondence, byla zpravena i o situaci svých spolubratrů v Československu po Akci „K“.²⁰⁰ S nimi byli v písemném kontaktu už méně v souvislosti se zostřenými poměry po zásahu vůči řeholním řádům a počátečními přísnými podmínkami ve sběrných kláštorech, kde byla eliminována samotná komunikace vně kláštera, natož vně republiky. Komunikace se zahraničím však přesto probíhala, hojněji mezi řeholníky, kteří neprošli centralizačními kláštery, či novici a celkově mírně zesílila až koncem padesátých a pak hlavně v šedesátých letech. Zahraničním členům řádů se občas podařilo do Československa poslat i tolik kýženu aktuální duchovní literaturu, která tam chyběla. Kontakt probíhal i mezi jezuitou uvnitř východního bloku. Například slovenský jezuita P. Alois Dlugi mohl roku 1959 vycestovat do Polské lidové republiky, kde řeholní život nebyl ochromen v takové míře jako v jiných zemích. Odtamtud si také tajně přivezl zakázanou literaturu a při schůzce s polskými jezuitou

¹⁹⁷ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 3, Církev vězněná, 1950-1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 260.

¹⁹⁸ VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 103.

¹⁹⁹ TAFT, Robert F. *Liturgie v dějinách papežské koleje Russicum*. In: *Velehrad na křižovatkách evropských dějin*. Olomouc: Nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016, s. 115-119.

²⁰⁰ Soukromý archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova Praha, Korespondence P. Ludvíka Armbrustera z Říma, 5. září 1951.

v Krakově mu byla také předána *Akta generální kongregace* od generálního představeného.²⁰¹ Jejich pozdější odhalení zavedlo StB záminku k již zmíněné vlně zatýkání členů řádu na konci roku 1959.

Mezi představitele Tovaryšstva v demokratickém bloku patřily významné osobnosti řádu, jakým byl například Tomáš kardinál Špidlík působící jako spirituál v Papežské koleji – Nepomucenu či jako redaktor Vatikánského rozhlasu, kde ostatně zanechal stopu i další jezuita P. Václav Feřt, který často posílal svým československým spolubratrům literaturu.²⁰² P. Ludvík Armbruster zase reprezentoval mladého novice, který byl účastníkem Akce „K“, ale následně byl vyhoštěn z republiky, v zahraničí pokračoval ve studiích a později působil v Japonsku.²⁰³

Významnou, až historickou událostí první poloviny šedesátých let v římskokatolické církvi byl Druhý vatikánský koncil. Konal se mezi lety 1962 až 1965 a ukončil období církevního velmi dlouhého devatenáctého století spojeného v katolické církvi s reflexí modernizačních procesů odstartovaných Velkou francouzskou revolucí.²⁰⁴ Výsledky koncilu shrnuté v dekretch a konstitucích znamenaly větší otevření se světu 20. století a proměnu mnoha vnitřních i vnějších aspektů života církve. Změny schválené koncilem začaly být pozvolna aplikovány i v Československu. Ačkoliv se československá koncilní delegace do Vatikánu skládala z několika málo biskupů za doprovodu režimu pohodlných osob, koncilní dění neuniklo pozornosti domácích církevních představitelů.

Potřeba reformování církve byla v jejích kruzích reflektována již delší dobu. Perzekuce představitelů katolické církve dala podnět k dalším úvahám o proměně církve v této epoše a vedla ke změně mentality. Když se vedoucí představitelé církve a teologové ocitli v izolaci či v nápravných zařízeních, hojně debatovali nad potřebami církve a není tak bez zajímavosti, že ve svých úvahách mnohdy došli k podobným závěrům, s jakými končila zasedání Druhého vatikánského koncilu.²⁰⁵

²⁰¹ ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 1434/13 OV, Alois Dlugi, Protokol o výsledku s obviněným Aloisem Dlugim, s. 98-100.

²⁰² NOVÁK, Tomáš. *Kdo je kdo* [online]. JESUIT.CZ © 2006 [cit. 6. 2. 2021] Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/historie.php>

²⁰³ ARMBRUSTER, Ludvík. *Honí se mi hlavou*. Bulletin Jezuité, 1998, č. 6, s. 23-25.

²⁰⁴ PETRÁČEK, Tomáš. *Církev, tradice, reforma: odkaz Druhého vatikánského koncilu*. Praha: Vyšehrad, 2016, s. 40.

²⁰⁵ BEDŘICH, Martin a Tomáš PETRÁČEK. *Naděje v dějinách*. V Praze: Vyšehrad, 2020, s. 161.

Z konání tak významné události převládaly v československých kruzích církve vesměs pozitivní ohlasy a vědomí brzké aplikace závěrů koncilu církevní představitelé naplňovala euforií.²⁰⁶ Samotné uskutečňování závěrů koncilu se však ukázalo být dlouhodobější záležitostí. Například v roce 1968 vzniklo během vnitropolitického uvolnění Dílo koncilní obnovy, jehož prostřednictvím se měly provádět příslušné změny liturgického života v církvi, řeholní instituce nevyjímaje.²⁰⁷ Prvních viditelnějších změn se však domácí církve dočkala až během následujících desetiletí.

Shodou okolností byly v Československu počátky pokoncilního dění zasazeny do období vnitropolitického uvolnění. Zásadní zlom nastal i v církevní politice státu. Na jaře 1968 se vedoucím Odboru pro věci církevní stala Erika Kadlecová, žena s vědeckou erudicí, jejíž zásluhou se začal obnovovat dialog mezi státem a církvemi.²⁰⁸ Katolická církev mohla započít snahy o uznání nezákonnosti omezení jejich působení a učinit tečku za bezprávím, které jí bylo v předchozích dvaceti letech činěno. Už během začátku šedesátých let byl ve společnosti patrný opětovný nárůst zájmu o náboženský život a oslabování protináboženské kampaně.²⁰⁹ V reakci na společenské oživení náboženské tematiky se aktivizovaly i církevní kruhy. Stát si uvědomoval zvýšenou nutnost na podobné procesy reagovat, a tak když došlo ke schválení Akčního programu KSČ, rozhodl se zaujmout ve vztahu k církevní politice liberálnější stanovisko, které bylo v předchozím období spíše upozaděováno. Agenda církevního odboru se navíc v posledních letech ztenčovala a nevykazovala výraznou progresi, což podněcovalo k revizi dosavadního přístupu.

Během roku 1968 zažily obrodu i samotné řeholní řády a kongregace. Představitelé řeholí reagovali na vnitropolitické podmínky a aktivizovali se v řádové činnosti. Započala též obnova jejich řádových struktur a zesílil kontakt se zahraničím. Jezuitský provinciál P. František Šilhan se znovu mohl vrátit do svého domovského kláštera v Praze při kostele sv. Ignáce. Odtud řídil návrat jezuitů do svých dřívějších

²⁰⁶ PITRUN, Bernard. *Jaderné memento: životopisný nástin českého provinciála jezuitů Leopolda Škarka SJ (1874-1968)*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008, s. 306.

²⁰⁷ BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Letnice dvacátého století: druhý vatikánský koncil a české země*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 20.

²⁰⁸ DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem církevních tajemníků: omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 114.

²⁰⁹ KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968*. Brno: Doplněk, 2002, s. 366.

domovských farností a další členy řádu, mezi něž patřil například P. Jan Rybář či P. František Nevtípil vyslal na studia na univerzity v západní Evropě, aby dokončili svá teologická studia.²¹⁰ Přestože období uvolnění netrvalo příliš dlouho, bylo v římskokatolické církvi patrné nadšení z obrody, které nová doba skýtala. Velkou zásluhu na oživení života církve mělo i vzniklé Dílo koncilní obnovy, jehož zásluhou se uskutečnily dlouhou dobu ilegální činnosti.²¹¹

O iniciativním duchu jezuitského provinciála svědčí i fakt, že se stal druhým předsedou nově vzniklého Sekretariátu řeholních společností při Ministerstvu kultury, kde odhodlaně vystupoval za znovunabytí práv pro řeholní řády a kongregace, a to s posvěcením ministra kultury Miroslava Galušky.²¹² Ač se řeholní řády prohlašovaly za neformálně existující i v předcházejícím téměř dvacetiletém období útlaku, rozhodly se skoncovat s protiprávním stavem, který panoval. Jejich úsilí směřovalo ke zrušení stávajících opatření vůči řeholím, rehabilitaci nespravedlivě vězněných a obnově formální činnosti řádů. Generální prokuratura na žádost řeholních řádů odpověděla v listopadu 1968 verdiktem, kterým se stát do jisté míry vyvazoval z odpovědnosti na činěném bezpráví, a zaujmula ve vztahu k řádům neutrální stanovisko. Prokuratura prohlásila, že stát nikdy nezakázal řehole právní cestou, z čehož vyplývalo, že tedy nebylo nutné řádům ani obnovovat jejich činnost, když ostatně po právní stránce existovaly.²¹³ V té době se však již opět měnila vnitropolitická situace.

V srpnu roku 1968 započala invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa, která měla za cíl ukončit socialistický obrodný proces. Následným podepsáním Moskevského protokolu byl nastolen jiný politický kurz, než na který si československá společnost v uplynulém půl roce zvykla, a započal proces normalizace vnitropolitických poměrů. V tomto měnícím se polickém klimatu začaly být pozvolna bržděny některé zahájené snahy o dosažení oprávněnosti působení řeholí. Rozsudek Generální prokuratury, který uznal řeholí činnost za legální, byl symbolickou labutí písni podobných snah a následně ho Ministerstvo kultury

²¹⁰ ABS, sbírka Kontrarozvědné zpracování, České Budějovice, 3061, František Šilhan, Akce „JEZUITA“, s. 58.

²¹¹ BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Letnice dvacátého století: druhý vatikánský koncil a české země*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 20.

²¹² ABS, sbírka Kontrarozvědné zpracování, České Budějovice, 3061, František Šilhan, Návrh na zavedení osobního svazku, s. 2.

²¹³ PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Pod kuratelou moci: církev na Slovensku v letech 1953-1970*. Bratislava: Veda, 1999, s. 181.

popřelo. To nastavilo parametry působení řeholních institucí, čímž došlo k opětovnému oslabení jejich pozic, a sami řeholníci se opět nemohli nijak bránit proti svému podřízenému postavení vůči státnímu aparátu.²¹⁴

²¹⁴ PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Pod kuratelou moci: cirkvi na Slovensku v rokoch 1953-1970*. Bratislava: Veda, 1999, s. 231.

10. Závěr

Bakalářská práce se věnovala Akci „K“ a jejím důsledkům na mužský řeholní život v českých zemích na příkladu Tovaryšstva Ježíšova. Ačkoliv zvláště v poslední době vznikla celá řada odborných publikací a studií k problematice církevních dějin v tomto období, jednalo se většinou o syntézy nebo zpracování specifitějších okruhů. Tato práce není nejzrevrubnější zmapováním celého tématu. Vzhledem k mnohovrstevnatosti problematiky a širokému poli výzkumu, které se nabízelo, jsem přistoupil k následujícímu formátu – pojmout práci jako vhléd do života řeholí se zaměřením na výše uvedený řád a jejich členů ve dvacetiletém období po nástupu komunistů a Akci „K“, která je styčným bodem práce. Nevyhnul jsem se ani sondám do církevně-politických témat, protože se mi zdály důležité k pochopení dobových reálií. Na základě dostupné a poměrně bohaté literatury vztahující se k podobným tématům a samozřejmě také archivních pramenů, z nichž některé z nich doposud nebyly zkoumány, jsem čerpal nové poznatky a vyvozoval závěry. Ve své práci jsem se pokusil spojit několik tematických okruhů zároveň, což se může zdát jako nadbytečné, ale nutné k dobarvení některých faktů, vyvození nových skutečností a vyzdvihnutí okrajových fenoménů, které zatím stály na okraji pozornosti badatelů a které mohou být inspirací k otevření dveří novému výzkumu.

Práce je strukturovaná do osmi různě pojímaných kapitol. V prvních dvou byl analyzován nejprve zkoumaný řád Tovaryšstva Ježíšova, který si v průběhu svého působení českých dějin vybudoval své specifické místo v národních dějinách, a následně církevní politika Československa před Akcí „K“. Ve sledovaném období postupně zesilovala represivní politika vůči církvím a zrodily se plány zásahu proti řeholním řádům, které se staly nežádoucí složkou v nově budovaném společenském řádu.

Akce „K“ jako jedno z ústředních témat se stala výrazným mezníkem v československých církevních dějinách, kdy byl paralyzován mužský řeholní život a poznamenán následující vývoj. Snažil jsem se zanalyzovat množství pramenů k akci, včetně denního tisku, reakcí laické veřejnosti a protokolů státních orgánů, které pomohly k dokreslení obrazu zásahu. Ze zásahu plynula celá řada důsledků, ať už se jednalo o kulturní a majetkové ztráty, nebo o právní důsledky. Držení řeholníků v soustředěvacích kláštorech nemělo právního podkladu a řeholní řády nebyly

de iure zakázány. Státní orgány dlouho otálely a teprve Akce „B“ roku 1953 měla právně zakotvit neexistenci řeholních řádů, ale zůstala nakonec stejně „jen na papíře“.

Destalinizace zasáhla i církevní politiku Československa. Konkrétními projevy byl postupný rozklad Státního úřadu pro věci církevní, a hlavně propouštění řeholníků z centralizačních klášterů a z želivské internace do civilního života. Proces se nakonec zdál být dlouhodobějšího rázu, protože brány nejdéle sloužícího centralizačního kláštera v Králíkách opustili poslední řeholníci až na samém konci padesátých let. Důvodem tak pomalého propouštění byly oprávněné obavy státních orgánů z aktivizační činnosti řeholníků, které se staly skutečností.

Tovaryšstvo Ježíšovo patřilo ve společnosti k řádům s nepříliš lichotivou reputací u části veřejnosti již před nástupem komunistů k moci. V monstrprocesu Machalka a spol. byli odsouzeni tři jeho členové k vysokým trestům a v následné mediální kampani došlo na znovuoživení jezuitských stereotypů a bylo vyzdvihnuto údajné nebezpečí činnosti tohoto řádu. Členové Tovaryšstva Ježíšova patřili k řeholníkům nejdéle drženým v centralizaci a ve druhé polovině existence internačního kláštera se stali zdaleka nejpočetněji zastoupeným řádem. Část jejich členů propuštěných předčasně se brzy mobilizovala a přes kontakty pokračovala v tajné činnosti řádu. Bezpečnostní aparát i díky spolupracovníkům mohl začít rozkrývat nelegální síť řeholníků a následně je obžalovat z protistátních aktivit. Největší proces s členy Tovaryšstva Ježíšova proběhl v letech 1959 a 1960, kdy byly zatčeny čtyři desítky členů a údajná hlava celé skupiny P. Antonín Zgarbík byl odsouzen k vysokému trestu.

Opomenuti v práci nezůstávají ani členové řádu, kteří prošli vězeňskými či nápravnými pracovními tábory, kde vytvářeli duchovní ostrůvky, a tím prokazovali věrnost svému poslání. Demonstrovali tím nezlomnost svého náboženského přesvědčení, které se komunistickému aparátu až na výjimky nepodařilo zlomit, ačkoliv se o to neustále pokoušel. Nutno ale podotknout, že aktivity byly v hledáčku státních orgánů a řeholníci byli z jejich strany vystaveni nebývalé pozornosti a perzekuce byla častým a účinným prostředkem přerušování aktivit. Nutno podotknout, že členové Tovaryšstva Ježíšova převyšovali ve statistikách jiné mužské

řády v počtu odsouzených členů i celkové výši trestů a v těchto ukazatelích jednoznačně dominovali.²¹⁵

Amnestie roku 1960 a následné další během šedesátých let vedly k propuštění mnoha řeholníků na svobodu a postupem času bezpečnostní zásahy vůči nim slábly. Roku 1968 během Pražského jara došlo k aktivizaci řeholního života a k pokusům o rehabilitaci a plné obnovení řeholního života. Vzhledem k brzké změně politických poměrů v důsledku srpnové okupace vojsky Varšavské smlouvy se však konečného cíle svých snah řehole nedočkaly a státní aparát podrobující se politickým změnám nechtěl na stávajícím stavu nic měnit.

Mužské řeholní řády v Československu si prošly nelehkým obdobím. Z katolické církve představovaly řehole nežádoucí, ne-li vůbec nejnebezpečnější složku, ostatně ani do převýchovy řeholníků nebyly státem vkládány velké naděje. Během sledovaného období zůstaly řehole nejrezistentnějším článkem církve vůči státnímu aparátu. Vycházelo to z přesvědčení řeholních bratří, že opuštění jejich řeholní identity by bylo především v této době jejich morálním selháním. Akce „K“ sice podlomila řádový život, ale nezlomila jej. Navzdory státním proklamacím řeholní život přežíval, a dokonce se zdá, že prožíval období vnitřní obrody. Období zcela určitě proměnilo tvář české církve, a to i v negativním smyslu při pohledu na nebyvalou míru utrpení, kterým církevní představitelé v Československu prošli. Zároveň ale období útlaku ukázalo též nové cesty a možnosti působení, a tím vlastně předznamenalo pokoncilní dobu, do které církev vstupovala s posílenou vnitřní silou a odhodláním. Příběhy řeholníků z řad jezuitského řádu, perzekuovaných včetně zemřelých ve vězení, jejichž autenticita ovlivnila budoucí tvář církve, jsou toho zářným příkladem.

Bakalářskou práci jsem psal v době, kdy Českou provincii Tovaryšstva Ježíšova zasáhlo několik událostí. Pozemský svět opustili pamětníci komunistického období – P. Jan Rybář, P. František Pevný či P. František Lízna. První dva jmenovaní zažili Akci „K“ a byli mezi řeholníky jedni z posledních žijících pamětníků útlaku padesátých let. Zároveň byl v průběhu psaní práce předán do Vatikánu návrh na beatifikaci P. Adolfa Kajpra, velmi viditelného člena řádu, který je považován za

²¹⁵ DOLEŽALOVÁ, Markéta, Pavel RYJÁČEK a Stanislava VODIČKOVÁ. *Nebe plné hvězd: pokus o likvidaci řeholního života v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020, s. 133. In: VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004, s. 427.

mučedníka. Načasování těchto událostí do doby mého psaní mi zavedlo dobrý důvod věnovat práci právě těmto čtyřem jezuitům, ale také mnoha dalším řádovým členům a připomenout jejich památku slovy z evangelia.

Blaze chudým v duchu,

neboť jejich je království nebeské.

Blaze těm, kdo pláčou,

neboť oni budou potěšeni.

Blaze tichým,

neboť oni dostanou zemi za dědictví.

Blaze těm, kdo hladovějí a žízní po spravedlnosti,

neboť oni budou nasyceni.

Blaze milosrdným,

neboť oni dojdou milosrdenství.

Blaze těm, kdo mají čisté srdce,

neboť oni uvidí Boha.

Blaze těm, kdo působí pokoj,

neboť oni budou nazváni syny Božími.

Blaze těm, kdo jsou pronásledováni pro spravedlnost,

neboť jejich je království nebeské.

Blaze vám, když vás budou tupit a pronásledovat a lživě mluvit proti vám všechno zlé kvůli mně.

Radujte se a jásejte, protože máte hojnou odměnu v nebesích; stejně pronásledovali i proroky, kteří byli před vámi.

(Mt 5, 3-12)

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

ABS, fond H-718 – Akce „K“

ABS, fond H-185 – Církev: likvidace mužského církevního řádu

ABS, fond H 471-2 (František Šilhan)

ABS, sbírka Kontrarozvědného rozpracování, České Budějovice, 3061 (František Šilhan)

ABS, sbírka Objektové svazky, Správa Státní bezpečnosti Hradec Králové č. 174

ABS, sbírka Objektové svazky, Správa Státní bezpečnosti Ústí nad Labem č. 333

ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 1434/13 OV (Alois Dlugi)

ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 1434/13 OV (František Flamík)

ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 4030 MV (Jan Nevtípil)

ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 1434/27 OV (Josef Sukop)

ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 1434/5 (František Šital)

ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 1968 MV (Jaroslav Vančura)

ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, V 1434/1 OV (Antonín Zgarbík)

ABS, sbírka Svazky tajných spolupracovníků, svazek č. 695694 (Jaroslav Vančura)

NA, fond SÚC

Soukromý archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova Praha, Korespondence P. Františka Juřici z Moravce, 13. 12. 1956.

Soukromý archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova Praha, Korespondence P. Ludvíka Armbrustera z Říma, 5. září 1951.

Soukromý archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova Praha, Korespondence z Bohosudova, anonym, léto 1950.

Soukromý archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova Praha, Korespondence, anonym, Bohosudov, 1950.

Literatura

ARMBRUSTER, Ludvík. *Honí se mi hlavou*. Bulletin Jezuité, 1998, č. 6.

BALÍK, Stanislav a HANUŠ Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-311-0.

BALÍK, Stanislav a Jiří HANUŠ. *Letnice dvacátého století: druhý vatikánský koncil a české země*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012. ISBN 978-80-7325-268-7.

BÁRTA, Milan. *Člověk v soukolí STB*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020. ISBN 978-80-88292-72-2.

BÍLEK, Jiří. *Pomocné technické prapory: o jedné z forem zneužití armády k politické perzekuci*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002. Svědectví. ISBN 80-902885-7-X.

ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995. Kolumbus. ISBN 80-204-0471-6.

DEMEL, Zdeněk. *Pod dohledem církevních tajemníků: omezování činnosti katolické církve v Československu 1945-1989 na příkladu jihočeského regionu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. Historia ecclesiastica. ISBN 978-80-7325-170-3.

DOLEŽAL, Miloš. *Jako bychom dnes zemřít měli: drama života, kněžství a mučednické smrti číhošťského faráře P. Josefa Toufara*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, c2012. ISBN 978-80-7415-066-1.

DOLEŽALOVÁ, Markéta, Pavel RYJÁČEK a Stanislava VODIČKOVÁ. *Nebe plné hvězd: pokus o likvidaci řeholního života v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2020. ISBN 978-80-88292-63-0.

ENGELS, Friedrich a Karl MARX. *O náboženství*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1957.

CHAROUZ, Jindřich Zdeněk. *Šest hrdinských let: internační tábor Želiv 1950-1956*. Želiv: Opatství Želiv, 2008. ISBN 978-80-254-3847-3.

- CHENAUX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989): od Lenina k Janu Pavlu II.* Praha: Rybka Publishers, 2012. ISBN 978-80-87067-41-3.
- KAPLAN, Karel. *Kořeny československé reformy 1968.* Brno: Doplněk, 2002. Knihy dokumenty. ISBN 80-7239-135-6.
- KOLOUCH, František. *Internace biskupů: internace biskupů Josefa Hloucha a Karla Skoupého.* Praha: Academia, 2018. Edice 1938-1953. ISBN 978-80-200-2922-5.
- KOURA, Petr, VANÍČKOVÁ, Vladimíra, ed. *Diktatura versus naděje: pronásledování římskokatolické církve v Československu v letech 1948-1989.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014. ISBN 978-80-87912-00-3.
- MAIXNEROVÁ, Šárka. *Hoří déšť: aneb Zpráva o "Akci K", noci ze 13. na 14. dubna 1950, kdy měl být internován Bůh.* Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-038-1.
- NEJEDLÝ, Zdeněk. *Komunisté, dědici velkých tradic českého národa.* 3. vyd., v ČS 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1950. Knihovnička Varu.
- NOVOTNÝ, Vojtěch. *Maximální křesťanství: Adolf Kajpr SJ a list Katolík.* Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2047-3.
- NOVOTNÝ, Vojtěch. *Martyr Christi: P. Adolf Kajpr SJ (1902-1959).* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020. ISBN 978-80-246-4645-9.
- ONDOK, Josef Petr. *Muklovský Vatikán.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2005. Historia ecclesiastica. ISBN 80-7325-040-3.
- PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny České provincie T.J. v době komunistického útlaku v letech 1950-1990.* Praha: Societas, 1995.
- PETRÁČEK, Tomáš. *Církev, tradice, reforma: odkaz Druhého vatikánského koncilu.* Praha: Vyšehrad, 2016. Teologie. ISBN 978-80-7429-643-7.
- PETRÁČEK, Tomáš. *Sekularizace a katolicismus v českých zemích: specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa.* Ostrava: Moravapress, 2013. ISBN 978-80-87853-05-4.
- PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Pod kuratelou moci: cirkvi na Slovensku v rokoch 1953-1970.* Bratislava: Veda, 1999. ISBN 80-224-0589-2.

PEŠEK, Jan a Michal BARNOVSKÝ. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953*. Bratislava: Veda, 1997. ISBN 80-224-0528-0.

PITRUN, Bernard. *Jadrné memento: životopisný nástin českého provinciála jezuitů Leopolda Škarka SJ (1874-1968)*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2008. Čeští jezuité. ISBN 978-80-86715-98-8.

SKŘIVÁNEK, František. *Majetkoprávní aspekty likvidace řádů římskokatolické církve v roce 1950*. In: Lamparter, M. (red.). *Církev a stát: sborník příspěvků z 3. ročníku konference*. Brno: Masarakova univerzita, 1998. Acta Universitatis Brunensis. Iuridica. ISBN 80-210-1865-8.

STRÍBRNÝ, Jan, ed. *Církevní procesy padesátých let*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-797-X.

SYNEK, Jan. *Svobodni v nesvobodě: náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu*. Praha: Vyšehrad, 2013. Moderní dějiny. ISBN 978-80-7429-333-7.

TAFT, Robert F. Liturgie v dějinách papežské koleje Russicum. In: *Velehrad na křižovatkách evropských dějin*. Olomouc: Nakladatelství Centra Aletti Refugium Velehrad-Roma, 2016. ISBN 978-80-7412-240-8.

VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 2, Církev bojující, 1950-květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7192-892-8.

VAŠKO, Václav. *Dům na skále. 3, Církev vězněná, 1950-1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7192-893-5.

VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004. ISBN 80-7266-179-5.

ZÍBAL, Pavel. *Šéfe, znáte Želiv...?*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994.

Tištěné prameny

BEDŘICH, Martin a Tomáš PETRÁČEK. *Naděje v dějinách*. V Praze: Vyšehrad, 2020. Rozhovory. ISBN 978-80-7601-309-4.

Lidové noviny, *Nekřesťanská činnost klášterů*, 16. dubna 1950.

Rudé právo, *Vatikán usiloval o přeměnu klášterů ve střediska spiknutí proti republice*, 3. dubna 1950.

Svobodné slovo, *Deset řádových kněží odpovídá za svou činnost proti státu*, 1. dubna 1950.

TAJOVSKÝ, Bohumil Vít. *Člověk musí hořeti: rozhovor Aleše Palána a Jana Paulase s opatem želivského kláštera*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-126-6.

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. Rozhovory. ISBN 80-7192-688-4.

Editované prameny

BULÍNOVÁ, Marie, Milena JANIŠOVÁ a Karel KAPLAN ed. *Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951*. Brno: Doplněk, 1994, Edice dokumentů. ISBN 80-85270-29-3.

Studie

KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*. Brno: Doplněk, 1993. Studie - materiály - dokumenty. ISBN 80-85765-27-6.

Internetové zdroje

NOVÁK, Tomáš. *Historie české provincie* [online]. JESUIT.CZ © 2006 [cit. 3. 1. 2021]
Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/historie.php>

NOVÁK, Tomáš. *Charakteristika řádu* [online]. JESUIT.CZ © 2006 [cit. 5. 3. 2021]
Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/historie.php>

NOVÁK, Tomáš. *Kdo je kdo* [online]. JESUIT.CZ © 2006 [cit. 6. 2. 2021] Dostupné z:
<http://www.jesuit.cz/historie.php>

ŽÁN, Jiří. *Josef kardinál Beran* [online]. ÚSTR: ©2017 [cit. 28.12.2020] Dostupné z:
http://kardinalberan.com/zivotopis/hodina_velke_zkousky.pdf

Orální prameny

HADAČ, Jan. *Vzpomínka na dění po Akci „K“*. Příbram, 8. února 2021. Rozhovor vedl Vojtěch Řapek. Textový záznam je uložen v soukromém archivu tazatele.

VÝVODA, Jan. *Vzpomínka na Akci „K“*. Praha, 18. února 2021. Rozhovor vedl Vojtěch Řapek. Zvukový záznam je uložen v soukromém archivu tazatele.

Seznam použitých zkratk

ABS – Archiv bezpečnostních složek

Akce „VK“ – Akce Vyklizení klášterů

apod. – a podobně

č. – číslo

NA – Národní archiv

P. – Páter

PTP – Pomocné technické prapory

Sb. – sbírky (zákonů)

SJ – Societas Iesu

SNB – Sbor národní bezpečnosti

StB – Státní bezpečnost

SÚC – Státní úřad pro věci církevní

Tzv. – takzvaný

ÚV KSČ – Ústředí výbor Komunistické strany Československa